

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.52Valvasor(497.431)

Prejeto: 25. 7. 2017

Boris Golec

izr. prof. dr., znanstveni svetnik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Sledovi Valvasorjev v Spodnji Savinjski dolini.

Med romancami na gradu Ojstrica in umobolnico v Novem Celju

IZVLEČEK

Kranjska plemiška rodbina Valvasor, iz katere je izšel slovit polihistor Janez Vajkard (1641–1693), v splošnih predstavah ni povezana s Spodnjo Savinjsko dolino. V resnici pa so imeli Valvasorji v 17. stoletju živahne stike z lastniki gradu in gospostva Ojstrica, saj je stal njihov matični grad Medija nedaleč od kranjsko-štajerske deželne meje. Prek Ojstrice se je v Spodnji Savinjski dolini ustalila tista veja Valvasorjevega rodu, ki jo je zasnoval polihistorjev brat Janez Ditrich, drugi brat Wolfgang Jernej pa je bil nazadnje župnik v Žalcu. Sledovi Valvasorjevega rodu najdemo v 17. stoletju od Ojstrice in Vranskega na zahodu, prek Kaple pri Taboru, kjer je bilo njihovo glavno domovanje, Gomilskega, Braslovč in Prebolda do Žalca na vzhodu. S pokrajino ob spodnji Savinji so bili povezani tudi potomci Valvasorjev z drugimi priimki, med njimi zadnji na Slovenskem živeči potomec Janeza Vajkarda Valvasorja, do leta 1941 varovanec umobolnice v Novem Celju.

KLJUČNE BESEDE

rodbina Valvasor, plemstvo, družbena mobilnost, Ojstrica, Kapla pri Taboru, Končevo, Žalec, Novo Celje

ABSTRACT

*TRACES OF THE VALVASOR FAMILY IN THE LOWER SAVINJA VALLEY.
BETWEEN ROMANCES IN THE OJSTRICA CASTLE AND THE MENTAL HOSPITAL
IN NOVO CELJE*

The Carniolan noble family Valvasor, from which the famous polymath Johann Weikhard (1641–1693) descended, is not generally associated with the Lower Savinja Valley. However, during the seventeenth century, the Valvasors, whose principal Castle of Medija (Galleneck) stood not far from the Carniolan–Styrian provincial border, nurtured vibrant contacts with the owners of the Ojstrica (Osterwitz) Castle and seigniorly. The branch of the Valvasor family which took root in the Lower Savinja Valley through Ojstrica was initiated by the polymath's brother Johann Dietrich, whereas his other brother Wolfgang Bartholomäus spent the final years of his life serving as parish priest in Žalec. The traces of the Valvasor family in the seventeenth century extend from Ojstrica and Vransko in the west, through Kapla pri Taboru, where their principal residence was located, Gomilsko, Braslovče and Prebold to Žalec in the east. The Lower Savinja Valley is also associated with the descendants of the Valvasor family who possessed different names. The last descendant of Johann Weikhard Valvasor living in Slovenia remained confined to the mental hospital in Novo Celje until 1941.

KEY WORDS

Valvasor family, nobility, social mobility, Ojstrica, Kapla pri Taboru, Končevo, Žalec, Novo Celje

Kranjska plemiška rodbina Valvasor, iz katere je izšel sloviti polihistor Janez Vajkard (1641–1693), v splošnih predstavah ni povezana ne s Spodnjo Savinjsko dolino ne s širšim štajerskim prostorom. Razen podatka, ki ga je Janez Vajkard pustil v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) o svojem bratu, žalskem župniku Volfgangu Jerneju,¹ se je še pred kratkim zdelo, da so Valvasorji posegali v prostor onstran kranjsko-štajerske meje le epizodno. Poleg duhovnika Wolfganga Jerneja, ki je služboval v več spodnještajerskih župnijah, naj bi bil s Štajersko trajneje povezan samo v Laškem pokopani Janez Krstnik Valvasor († 1581), dobrotnik polihistorjevega deda Hieronima († 1602), pri čemer ta prvi na Slovenskem živeči Valvasor sploh ni izviral iz iste rodbine. Ko je Hieronimu leta 1581 za zvesto službenje zapustil Medijo pod Trojanami, »izvorni grad« novega rodu kranjskih Valvasorjev, je namreč v oporoki izrecno povedal, da nista sorodnika, ampak ju družijo samo skupni priimek.² In ko je Peter pl. Radics, prvi preučevalec in življenjepisc Janeza Vajkarda Valvasorja, leta 1899 objavil prispevek o Valvasorjevem rodu na Spodnjem Štajerskem,³ je večino prostora, razumljivo, namenil Janezu Krstniku. Opozoril je tudi na barona Karla, ki je leta 1761 po naključju umrl v Mariboru, in na dva Valvasorja iz 17. stoletja, na katera je naletel v Spodnji Savinjski dolini. Prvi je bil prej omenjeni polihistorjev brat duhovnik, o katerem je prevajalec Radicevega prispevka pomotoma zapisal, da je kot župnik deloval tudi v Braslovčah,⁴ drugi pa Janez Ferdinand z Vranskega, ki je leta 1678 študiral v Gradcu in za katerega Radics ni vedel, kam na rodovnem deblu naj bi ga uvrstil.⁵

V resnici so bili Valvasorji v 17. stoletju že kar tradicionalno povezani z lastniki gradu in gospodstva Ojstrica pri Taboru. Njihova Medija je namreč ležala nedaleč od kranjsko-štajerske deželne meje, Ojstrica pa je bila na štajerski strani najbližji grad. Prek Ojstrice se je tako v Spodnji Savinjski dolini ustalila tista veja Valvasorjevega rodu, ki jo je zasnoval polihistorjev brat Janez Ditrih. Prav presenetljivo je, v koliko spodnjesavinjskih krajih najdemo v omenjenem stoletju sledove Valvasorjev. Raztreseni so od Ojstrice in Vranskega na zahodu, prek Kaple pri Taboru, kjer je bilo njihovo glavno domovanje, Gomilkega, Braslovč in Prebolda do Žalca na vzhodu. Čeprav je priimek Valvasor izginil že z generacijo otrok Janeza Ditriha, so bili pozneje s pokrajino ob spodnji Savinji povezani potomci Valvasorjev z drugimi priimki. Ne

nazadnje je bival zadnji na Slovenskem živeči potomec Janeza Vajkarda Valvasorja, leta 1941 odpeljan v smrt iz umobolnice v Novem Celju.

Najpomembnejši rodbinski član polihistor Janez Vajkard se v svojih delih za razliko od Kranjske in Koroške ni posvečal Štajerski. Toda glede na sosesčino Spodnje Savinjske doline z njegovo rodno Kranjsko ne preseneča, da je temu delu Štajerske namenil v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) še največ prostora, če izvzamemo Celje in seveda Celjske grofe.⁶ V zvezi s slednjimi lahko v XI. knjigi *Slave* pri opisu Kočevja beremo tudi o nesrečnem koncu Veronike Deseniške, utopljene v kadi vode pod gradom Ojstrica in o njenem prvotnem grobu v Braslovčah.⁷ Te kraje je moral Janez Vajkard precej dobro poznati ne le zaradi bližine Valvasorjeve Medije, ampak tudi zaradi rodbinskih vezi članov svojega rodu s spodnjesavinjskim prostorom. Zelo verjetno se je tam prvič mudil že kot otrok, ko se je pred letom 1649 oženil njegov celo generacijo starejši polbrat Karel, in to bržkone prav na Ojstrici. Pozneje je imel Janez Vajkard na savinjski strani dva brata, o katerih bo govor v nadaljevanju in ki sta oba umrla pred njim. Več kot četrto stoletja je tam živel njegov najstarejši pravi brat Janez Ditrih, najprej zakupnik Ojstrice in nato gospodar kmečkega dvorca Končevo v Kapli, potem pa slabo desetletje še mlajši brat Wolfgang Jernej, župnik in komisar v Žalcu. Sicer pa imamo o polihistorjevih osebnih stikih s spodnjesavinjskim prostorom eno samo pričevanje, in še to ni izpod njegovega peresa. Poleti 1683 je tod skozi kot stotnik vodil kranjske pešce, iz kmetov sestavljeno pomožno vojsko, poslano na pomoč Štajerski, ogroženi od Turkov in ogrskih upornikov. Znan je samo potek pohoda vojaštva prek Vranskega in Celja do Maribora ter naprej proti Gradcu.⁸ Nobenega dvoma ni, da je Valvasor tudi sicer večkrat potoval po tej cesti, le da o tem kot še o marsičem drugim ni ohranjenih zapisov.

Medijski Valvasorji in grad Ojstrica do usodne romance

Valvasorjeva rodbina na Mediji, dvorcu pri Izlakah pod Trojanami, je bila bližnji sosed Spodnje Savinjske doline skoraj dve stoletji. Potem ko je prvi Valvasor na Slovenskem Janez Krstnik leta 1581 zapustil Medijo svojemu služabniku Hieronimu Valvasorju, se je tu zvrstilo pet generacij gospodarjev iz obeh vej Valvasorjevega rodu, dokler ni dvorec leta 1765 prešel v tuje roke.⁹ Do kranjsko-štajerske meje

¹ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

² Golec, *Valvasorji*, str. 36–38.

³ Radics, Valvasorjev rod.

⁴ V prispevku, prevodu iz nemščine, je prevajalec krajevno ime Prassberg pomotoma prevedel kot Braslovče namesto kot Mozirje (prav tam, str. 110–112).

⁵ Pozneje, v monografiji o Valvasorju (1910), je Janezu Ferdinandu pripisal napačnega očeta: namesto k polihistorjevemu bratu Janezu Ditrihu ga je uvrstil med otroke njegovega bratranca Jurija Sigmunda, letnica omembe 1678 pa je pomotoma postala rojstna letnica (Radics, *Johann Weikhard*, str. 350).

⁶ Prim. omembe štajerskih krajev in Celjskih grofov v *Slavi vojvodine Kranjske* po: Gratzky, *Repertorium*.

⁷ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 201–203.

⁸ O podrobnostih pohoda 400 kranjskih pešcev avgusta 1683 gl. zlasti: StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum, XIV Militaria, Sch. 269, 7. 8. 1683, 13. 8. 1683, 16. 8. 1683, prezentirano 16. 8. 1683, 27. 8. 1683.

⁹ Golec, *Valvasorji*, str. 14.

na Trojanah je bilo z Medije le za kakšne pol ure ježe navkreber, do Ojstrice, gradu s sedežem obsežnega zemljiškega gospodarstva in deželskega sodišča na koncu doline istoimenskega potoka pa je vodila najkrajša pot skozi Šentgotard in pod severnimi obronki Čemšeniške planine. Ko je polihistorjev oče Jernej leta 1640 kupil še deželskosodno gospodarstvo Gamberk na kranjski strani deželne meje, so Valvasorji za dobri dve desetletji postali tudi neposredni mejaši Ojstrice in Štajerske, dokler ni Jernejev sin Karel Gamberka v šestdesetih letih izgubil.¹⁰ Ni naključje, da sta se na Ojstrici ženila oba, oče Jernej in prejkone sin Karel, za njima pa tudi mlajši sin Janez Ditrih, ta sicer ob hudem nasprotovanju družine in za ceno razdedinjenja po materini strani.

Na Ojstrici, nekdanji posesti Celjskih in nato deželnih knezov, so celi dve stoletji gospodarili Schrattenbachi, najprej od leta 1566 kot zastavni imetniki in nato od 1591 kot lastniki vse do leta 1767.¹¹ Njihov rod naj bi se na Štajersko priselil v 15. stoletju iz Frankovske, v Savinjski dolini pa se je ustalil, ko je Pongrac Schrattenbach leta 1540 kupil gospodarstvo Stopnik pri Vranskem. V naslednjih desetletjih se je rodbina naglo vzpenjala po družbeni lestvici. Maksimilijan, najprej glavar in vicedom v Celju, nato

Schrattenbachov rodbinski grb po Valvasorjevi grbovni knjigi, 1687–88 (Valvasor, Opus insignium, fol. 193).

pa štajerski deželni glavar je bil leta 1598 skupaj z bratom Baltazarjem, sinovi in nečaki povzdignjen v baronski stan, pol stoletja pozneje, leta 1649, pa so trije Schrattenbachi dosegli podelitev grofovskega naslova, med njimi tudi Maksimilijan ml., tedanji lastnik Ojstrice.¹²

Polihistorjev oče **Jernej Valvasor** (* ok. 1596, † 1651) je svojo prvo ženo **Marijo Elizabeto pl. Dornberg** (* ok. 1600, † 1630–32) očitno spoznal s posredovanjem Schrattenbachov. Tako gre soditi ob dejstvu, da so poročni dogovor 7. februarja 1617 sklenili na Ojstrici,¹³ ki je bila tedaj v lasti Feliksa barona Schrattenbacha, Feliksova žena pa je izvirala iz iste rodbine kot nevestina mati. Po sekundarnih virih je bila nevesta hči Aleksandra barona (!) Dornberga in Salome, rojene baronice Egkh, vendar ni prav nobene potrditve za njen baronski naslov. Najbolj neposredno govori proti temu ravno poročni dogovor, saj je Marija Elizabeta imenovana zgolj kot pl. Dornbergova, drugače kot sopodpisnika barona Egkh in Schrattenbach. Neodgovorjeni ostajata tudi vprašanji, kje se je Marija Elizabeta rodila in odraščala ter kakšna je bila usoda njenih staršev in verjetnih sorojencev. Rodbina Dornberg je imela globoke srednjeveške korenine na Goriškem in v tej deželi pomembno vlogo do prve tretjine 17. stoletja. Oče prve soproge Jerneja Valvasorja je glede na svoje redko osebno ime skoraj brez dvoma identičen z Aleksandrom Dornbergom, ki je umrl 2. novembra 1611 v Krminu in ni izvirala iz baronske veje Dornbergov. Na drugi strani ostaja nepojasnen izvor njegove žene Salome Egkh. Valvasorjevo rodovno deblo iz druge polovice 18. stoletja jo navaja kot baronico, njene starše pa brez baronskega naslova, kar ni logično. Tudi Egkhi so bili od konca srednjega veka pomembna goriška rodbina, potem ko so se že prej uveljavili na Kranjskem. Obe rodbini sta v drugi polovici 16. stoletja sicer dobili baronski naslov, nista pa bila do njega upravičena zakonca Aleksander in Saloma Dornberg.¹⁴

Vse kaže, da so imeli pri poroki Jerneja Valvasorja z nevestine strani glavno besedo Egkhi. Kot rečeno, je iz baronske veje Egkhov izvirala soproga ojstriškega graščaka Feliksa barona Schrattenbacha.¹⁵ Ni

¹⁰ Prav tam, str. 185–188, 215–218.

¹¹ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 189. Prim. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark. II. Band*, str. 413.

¹² Schmutz, *Historisch topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 523–524. – O povzdignitvah natančneje: ÖStA, AVAFH-KA, Adelsakte, Hofadelsakt von Schrattenbach, Maximilian, Balthasar, ihre Söhne und Vetter 24. I. 1598; prav tam, Hofadelsakt von Schrattenbach, Johann Friedrich, Maximilian, Christoph Felix 12. X. 1649; Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 275.

¹³ ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617.

¹⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 169–171.

¹⁵ Poleg Jerneja Valvasorja in njegove matere sta se pod dogovor podpisala Markvard baron Egkh in gostitelj, ojstriški gospod Feliks baron Schrattenbach, poročen z Markvardovo sestro Marijo Elizabeto baronico Egkh. Tako po Lazarinijevi genealoški zbirki kot po nedodelanem rodovnem deblu Egkhov v Zbirki rodovnikov Arhiva Republike Slovenije je bila

*Polihistorjev oče Jernej Valvasor
(Narodna galerija v Ljubljani, NG S 944,
foto Bojan Salaj).*

*Jernejeva prva žena Marija Elizabeta pl. Dornberg
(Narodna galerija v Ljubljani, NG S 942,
foto Bojan Salaj).*

izključeno, da je nevesta Marija Elizabeta sama ali skupaj z materjo¹⁶ pred poroko živela na Ojstrici pri

Marija Elizabeta hči Sigmunda barona Egkha (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXV, Schrattenbach; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 2, št. 63, Eck). Po Lazariniju se je s Schrattenbachom poročila 11. julija 1600 v Gradcu, njen brat Markvard je bil križniški komtur v Metliki, oče Sigmund pa kranjski deželni upravnik. Sorodstvene vezi med Salomo Egkh, poročeno Dornberg, in kranjskimi Egkhi še niso dognane, zlasti ker Salomino ime prav na vseh znanih rodovnikih pogrešamo.

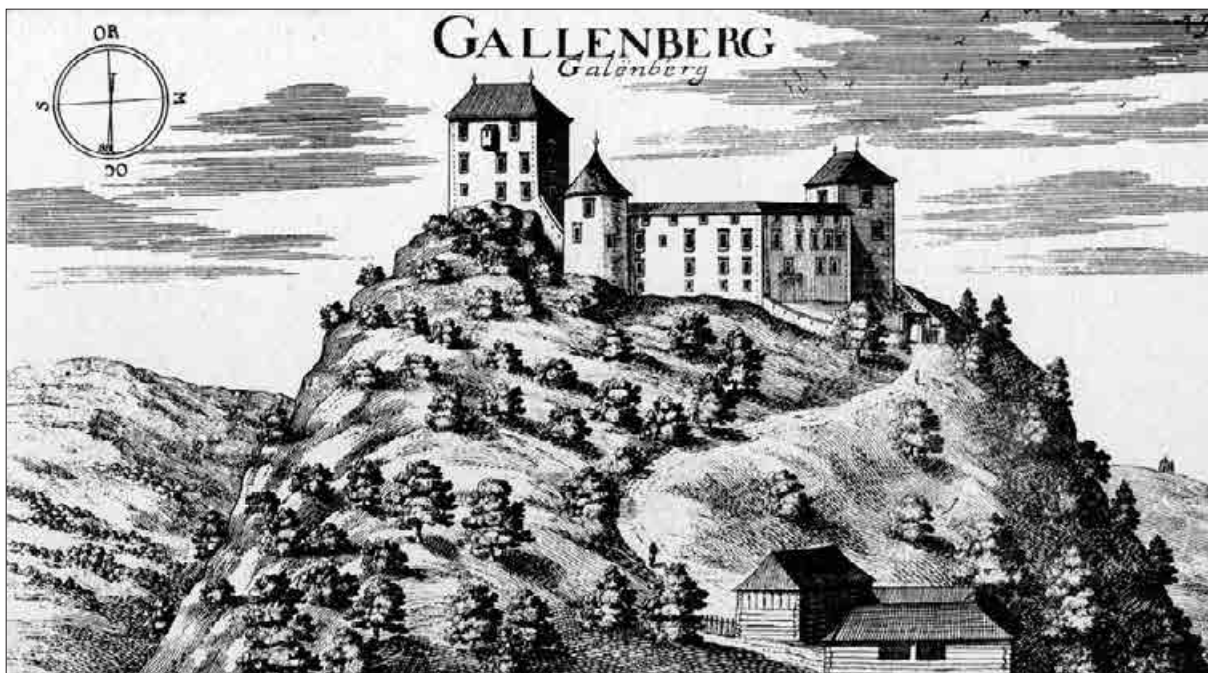
¹⁶ Čeravno govori poročni dogovor o privolitvi staršev in sorodnikov ter o njihovih podpisih in pečatih, je listino podpisala samo Jernejeva mati vdova Neža Valvasor, ne pa tudi nevestina mati vdova Saloma Dornberg, rojena Egkh, ki je bila tedaj potrjeno še živa (ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617). Salomo Dornberg, rojena Egkh, srečamo 16. avgusta 1630 kot vdovo Marijo Salomo, ko je skupaj s hčerko Marijo Elizabeto Valvasor vstopila v ljubljansko kongregacijo Marije Vnebovzete, obe pa sta tedaj zadnjič izpričani kot živi. Mati je v kongregacijski knjigi – vpis je nastal šele sredi stoletja – navedena kot vdova Marija Saloma pl. Dornberg (*Frau von Dornwerg wittib*),

daljnih sorodnikov, lahko pa bi se prišla tja samo poročiti. Poročni obred so precej verjetno opravili na samem gradu ali v župnijski cerkvi na Vranskem, morda še istega dne, ko je bil podpisan poročni dogovor.

Prvi zakon Jerneja Valvasorja je trajal vsaj trinajst let in iz tega časa je tudi edini podatek o njegovi siceršnji povezanosti s spodnjesavinjskim prostorom. Konec leta 1622 je v Celju kupil od Jurija Sigmunda grofa Paradeiserja vinograde okoli Pernovega: »zu Pernau vnd Ruderberg in Cillier amt«. Pridobitev, ki je dokumentirana šele 139 let pozneje (1761) v zapuščinskem inventarju njegovega pravnuka Karla Jožefa,¹⁷ je morala biti kratkotrajna, saj je v štajer-

rojena baronica (!) Egkh (*ein geborne frejn von Egkh*), hči pa kot Marija Elizabeta Valvasor, rojena baronica (!) Dornberg (*Valuaforin ein geborne Frejn von Dornwerg*) (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 724).

¹⁷ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 98/Nr. 59.

Grad Gamberk pri Čemšeniku po Valvasorjevi Topografiji Kranjske, 1679
(*Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 29).

ski imenjski knjigi ne najdemo.¹⁸ Glede na to, da je Jernej v tridesetih letih potreboval denar za nakupe novih posesti,¹⁹ ne preseneča, da te ni obdržal.

Prva žena Marija Elizabeta Dornberg mu je na Mediji rodila sedem otrok in umrla po 16. avgustu 1630, najpozneje v začetku leta 1632. Vdovec Jernej se je nato 20. aprila omenjenega leta oženil v ljubljanski stolnici s polihistorjevo materjo Ano Marijo pl. Rauber (* ok. 1610, † 1657), ki mu je na svet prinesla še sedemnajst potomcev, med njimi kot dvanajstega otroka polihistorja Janeza Vajkarda.²⁰

Tri leta po poroki je družino Jerneja Valvasorja in ojstriške Schrattenbache še tesneje povezala skupna usoda, ki je med štajerskim kmečkim uporom leta 1635 doletela ojstriški in medijski grad. Izhodišče upora je bilo prav v ojstriškem gospostvu,²¹ iskra pa je kmalu preskočila tudi na kranjsko stran. Medijo so 6. maja, sočasno z Gamberkom, ki tedaj še ni bil Valvasorjev, osvojili ojstriški, laški in domači medijski podložniki.²² Slednji so ga morali nato isto jesen za kazen popravljati.²³

Pet let po uporu je podjetni Jernej Valvasor postal neposredni sosed ojstriških Schrattenbachov, s tem

ko je kupil bližnji višinski grad Gamberk pri Čemšeniku, sedež obsežnega gospostva z deželskim sodiščem, na robu katerega je stala tudi Medija. Čeprav je zdaj postal upoštevanja vreden zemljiški in deželsko-sodni gospod, pa Valvasorjeva rodbina z Gamberkom ni imela sreče. Že kmalu po nastopu lastništva, vsega nekaj let po velikem kmečkem uporu, se je skupina nepokornih gamberških podložnikov spustila z novim lastnikom v pravdanje zaradi tlake, ki se je pozneje, za časa njegovega sina Karla, sprevrglo v silovit spor. Nemara so bila nesoglasja s podložniki, predvsem s kosezi, in nevhvaležna vloga upravljanja deželskega sodišča eden od razlogov, da je Jernej Valvasor še za življenja leta 1648 prepustil Gamberk v zakup najstarejšemu sinu Karlu.²⁴

Karel Valvasor (* 1617–20, † 1697), najstarejši polbrat polihistorja Janeza Vajkarda, se je verjetno prvič oženil prav v letu, ko je od očeta prevzel upravljanje Gamberka, vsekakor pa ne veliko prej. Bil je prvi, a ne tudi zadnji Valvasor, ki si je nevesto našel na štajerski strani, in sicer prav iz rodu Schrattenbachov. **Ana Kristina baronica Schrattenbach** (* ok. 1627, † 1649) sicer ni izvirala neposredno iz ojstriških rodbinske veje, vendar je bila ta zagotovo vpletena v sklenitev znanstva in poroke. Ana Kristina, v Valvasorjevi rodbini prva nevesta baronskega stanu, se je rodila v zakonu Jurija barona Schrattenbacha in Ane Eleonore, rojene baronice Teuffenbach. Luč sveta je skoraj brez dvoma zagledala v očetovem dvorcu Švarcenštajn pri Velenju, kjer je potrjeno odraščala

¹⁸ StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden.

¹⁹ Golec, *Valvasorji*, str. 182–186.

²⁰ Prav tam, str. 171–173, 177.

²¹ Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 295–306; Koropec, *Mi smo tu*, str. 127 sl.

²² Koropec, *Mi smo tu*, str. 140.

²³ O obveznostih posameznih podložnikov pri popravilu gradu jeseni 1635 govori na več mestih medijski urbar 1635–1642 (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 76, 77, 79).

²⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 185–188.

skupaj s šestimi sestrami.²⁵ Najverjetneje jo je s Karlom Valvasorjem seznanil daljni sorodnik, ostriški graščak Maksimilijan baron Schrattenbach,²⁶ ki je leta 1646 kot varuh hčerke pokojnega mrzlega bratranca Jurija vzel Švarcenštajn od njih v zakup.²⁷ Oporoki ni znanega ničesar in tako tudi ne, kje se je odvila. Ojstrica se je za to sicer ponujala kot narav-

nost idealna lokacija in tako lahko več kot upravičeno sklepamo, da se je Karel Valvasor oženil na istem gradu kot tri desetletja prej (1617) njegov oče Jernej. Oba sta tudi kmalu ovdovela, še zlasti Karel, saj je Ana Kristina umrla že 16. januarja 1649 v Ljubljani, po mrliški knjigi stara 22 let.²⁸ Tudi če je rodila kakšnega otroka, ta ni bil krščen v kranjski prestolnici in ni preživel najrosnejše mladosti, saj Janez Vajkard na Valvasorjevem rodbinskem deblu v *Slavi* navaja samo Karlove otroke iz drugega zakona z Ano Rozino pl. Barbo (* po 1619, † 1702), s katero se je njegov polbrat oženil 27. februarja 1650 v Ljubljani in z njo preživel skoraj pol stoletja.²⁹

²⁵ Ano Kristino kot Karlovo prvo ženo in kot rojeno grofico (!) Schrattenbach navaja Valvasor na rodovnem deblu svoje rodbine (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). – Na vprašanje o njeni identiteti ne ponujata odgovora niti Lazarinijeva zbirka genealoških podatkov o plemstvu, ki pozna Ano Kristino prav tako le iz mrliške knjige (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, sk. XXV, Schrattenbach), niti obsežno rodovno deblo in narativna genealogija v Schrattenbachovem rodbinskem arhivu (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 1 in H 4). – Kdo so bili njeni starši, razkriva inventar premičnega premoženja sedmih sester in matere, drugič ovdovele Kacijaner, datiran na Švarcenštajnu 30. junija 1643; Ana Kristina je med sestrami navedena na tretjem mestu (StLA, Landrecht, K 1134, Schrattenbach (2), 30. 6. 1643). Njen leta 1637 preminuli oče Jurij je kupil Švarcenštajn leta 1618 in na njem gospodaril do smrti (po zapuščinskem inventarju: prav tam, K 1133 I. Teil, Schrattenbach (1), 6. 10. 1637; prim. StLA, B 249/5, Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 343, 348). – Rodovno deblo v Schrattenbachovem rodbinskem arhivu (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 4) pripisuje Juriju baronu Schrattenbachu in njegovi ženi Ani Eleonori, rojeni baronici Teuffenbach, sedem hčera, od katerih pozna po imenu samo zadnje tri, vse omožene, med njimi pa ni Ane Kristine. Ta se najverjetneje skriva pod četrto hčerko, označeno kot N. in kot poročeno z baronom.

²⁶ Ojstrico je dobil leta 1638 od očeta Feliksa, leta 1647 pa prevzel od dedičev Kristofa Sigmunda Schrattenbacha še bližnje gospostvo Stopnik pri Vranskem (StLA, B 249/5, Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 346).

²⁷ Švarcenštajn je vzel v zakup za tri leta 2. junija 1646, ko se je iztekel triletni zakup vdove Marije Eleonore. V zakupnem pismu so opredeljene njegove obveznosti do petih še neporočenih Jurijevih hčerk, ki pa žal niso navedene poimensko (StLA, Landrecht, K 1134, Schrattenbach (2), 2. 6. 1646). Tri leta prej je bilo po inventarju samskih še sedem, med katerimi je Ana Kristina imenovana kot tretja, pred njo sta navedeni Eva Marija in Marija Magdalena, za njo pa Marija Ana Krescencija, Veronika, Suzana in Marija Elizabeta (prav tam, 30. 6. 1643). Če so se sestre poročale po starostnem zaporedju oziroma če sta obe pred Ano Kristino navedeni sestri medtem umrli, Ana Kristina torej sredi leta 1646 še ni bila omožena s Karlom Valvasorjem. Rodovno deblo v Schrattenbachovem arhivu navaja, da sta dve sestri umrli mladi, tretja je postala redovnica v Gössu (za nobeno nima imena), štiri pa so se omožile. Od teh štirih je lahko Ana Kristina samo prva, tista brez imena, saj so ostale tri navedene z imeni in imeni svojih soprogov (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 4). Od njihovih imen – Marija Elizabeta, Barbara in Marija Ana – se samo eno ujema s katerim od sedmih imen v inventarju iz leta 1643 – Marija Elizabeta, eno pa deloma – Marija Ana (Krescencija). Za obe vemo, kdaj sta se omožili: Marija Ana (Terezija) 26. avgusta 1648 v Gradcu, Marija Elizabeta pa 26. novembra 1651 v Judenburgu (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, sk. XXV, Schrattenbach; Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*, str. 205). Tretja, Barbara, poročena z Jurijem Andrejem baronom Sauerjem, je identična s Suzano iz zapuščinskega inventarja, saj jo pozneje srečujemo kot Barbaro Suzano baronico Sauer (Witting, *Beiträge zur Genealogie*, str. 258). – Stopnjo sorodstva med Maksimilijanom baronom Schrattenbachom in Jurijem, očetom Ane Kristine, razkriva rodovno deblo v Schrattenbachovem arhivu: imela sta skupnega pradedca Vincenca, ki je umrl verjetno malo pred letom 1542 (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 4).

Ana Kristina baronica Schrattenbach, prva žena polihistorjevega polbrata Karla Valvasorja, čigar portret se ni ohranil (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 946, foto Bojan Salaj).

²⁸ V mrliški matici je navedena tudi z dekliškim priimkom, pokopali pa so jo v stolnici (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, M 1635–1657, pag. 106; prim. Radics, *Jo-hann Weikhard*, str. 343, 344).

²⁹ Golec, *Valvasorji*, str. 212–214.

Grad Ojstrica pri Sv. Juriju ob Taboru (Tabor) po Vischerjevi Topografiji Štajerske, 1681 (*Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 82); v bližini je končala nesrečna Veronika Deseniška, dobrih dvesto let pozneje pa se je v spodnjem gradu začela romanca med Janezom Ditrihom Valvasorjem in »slabo žensko« Katarino Gaber.

Četudi Valvasorji in Schrattenbachi zaradi zgodnje smrti Karlove prve žene niso ostali v trajnejšem sorodstvu, so bili še naprej v dobrososedskih odnosih. Tako je polihistorjev oče Jernej Valvasor konec leta 1649 na Vranskem botroval ob krstu Rudolfa, sina Maksimilijana Schrattenbacha.³⁰ Le nekaj let zatem pa je Maksimilijan Schrattenbach, od leta 1649 grof,³¹ prepustil Ojstrico v zakup Jernejevemu sinu in Karlovedu polbratu Janezu Ditrihu Valvasorju. In to dejanje je bilo za Janeza Ditriha življenjsko usodno, saj je na Ojstrici spoznal svojo bodočo ženo in dal prednost klicu srca pred družbenimi normami.

Polihistorjev starejši brat Janez Ditrih, ubožni gospodar na Končevem v Kapli

Janez Ditrih Valvasor (* 1632–33, † 1683–89), kratko *Ditrih*,³² najstarejši pravi brat polihistorja Janeza Vajkarda, je bil od vseh Valvasorjev povezan s Spodnjo Savinjsko dolino najdlje in najtesneje. Do

nedavnega je njegova usoda ostajala tako rekoč popolna neznanka. Znano je bilo skoraj samo to, kar je na rodovnem deblu svoje rodbine v IX. knjigi *Slavje* lakonsko zapisal Janez Vajkard: »izselil se je iz dežele« (*ist aus dem Lande gezogen*). Brata je s križcem označil za pokojnega, njegovo ženo in otroke pa gladko zamolčal,³³ in sicer s premišljeno utemeljitvijo, da pri tistih Valvasorjih, ki so se iz dežele izselili, ni navedel njihovih otrok, ker da za vse ne ve.³⁴ S tem niso bili mišljeni samo otroci Janeza Ditriha, ampak tudi potomstvo polihistorjevega bratranca Jurija Sigmunda (* ok. 1618, † 1686–89), čigar usoda je bila precej podobna Ditrihovi. Oba sta namreč zaradi poroke z žensko neplemiškega rodu padla pri sorodstvu v nemilost. Juriju Sigmundu so kranjski deželni stanovi leta 1657, potem ko je prodal dvorec Klevišče pri Polšniku in zapustil deželo, na prošnjo Valvasorjeve rodbine celo odvzeli deželanske pravice. Pozneje je živel na Hrvaškem in Koroškem, kjer se je preživljal kot preizkuševalec rud. Plemiški način življenja je moral opustiti tudi njegov sin Gregor Ferdinand (* ok. 1650, † 1726), ki se je naselil v Gradcu, si z dvema neplemkinjama ustvaril številčno družino in je v štajerski prestolnici izpričan najprej kot lakaj, nato kot starinar ter nazadnje več desetletij kot stanovski puškar.³⁵

³⁰ Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 57, 123.

³¹ Gl. op. 12.

³² Samo z imenom Ditrih je naveden na očetovem seznamu stroškov za obutev leta 1639 (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95) in v zamenjalni pogodbi med Valvasorji iz leta 1683 (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683). V krstni matici župnije Vače je njegova hči Ana Marija imenovana »Illmi Dni Theodorici Valuasor filia« (NSAL, ZA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 4. 1. 1679).

³³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³⁴ Prav tam, str. 108.

³⁵ Prav tam, str. 117–125.

Prav ta Gregor Ferdinand nam je zapustil eno ključnih pričevanj o nadaljni usodi daljnega sorodnika Janeza Ditriha, bratranca svojega očeta, čeprav se sorodnika najverjetneje sploh nikoli v življenju nista srečala. Kot bomo videli, je leta 1715 na zaslišanju v Gradcu – zadevalo je nekega lažnega Valvasorja – izpovedal, da je približno pet let prej (okoli 1710) tam spoznal dva njegova sinova, ki sta nato odšla naprej, pokojni Janez Ditrih pa da je bil lastnik majhnega posestva »Končoč« nedaleč od Žalca.³⁶ Ta podatek se je sicer lepo ujema z vsem, kar je bilo o Janezu Ditrihu mogoče izslediti prek drugih virov, začeni z oporoko njegove matere, vendar pa je vse doslej ostalo odprto vprašanje, kje natanko v Spodnji Savinjski dolini je »Končoč« ležalo. Srečno naključje je zdaj privedlo tudi do dokončnega odgovora na to vprašanje. »Končoč« se je po rodbini prejšnjih lastnikov Koncev v resnici imenovalo Končevo ali Konec-dvor, gre pa za kmetijo Košenina na Gorjakovem, zaselku vasi Kapla pri Taboru, le streljaj od stare »cesarske ceste« Dunaj–Trst. Tu se je, kot vse kaže, življenjska zgodba polihistorjevega brata Janeza Ditriha v osemdesetih letih 17. stoletja tudi iztekla.

Zelo pomenljiva je ugotovitev, da polihistor Janez Vajkard ni povedal, kam se je njegov »iz dežele izseljeni« brat odselil. Nič ga ne bi stalo, ko bi zapisal, da si je novi dom našel na Štajerskem, za bratranca Jurija Sigmunda pa, da je odšel na Koroško, a tega ni storil. Bralce *Slave vojvodine Kranjske* je raje pustil v nevednosti, tako da si je njun odhod s Kranjskega lahko vsak razlagal po svoje. Zlahka si je bilo predstavljati, kako sta se oba odselila daleč stran in kako kranjski polihistor o njunem nadaljnjem življenju ni mogel vedeti veliko, morda ne bistveno več kot to, da sta umrla. Kaj vse lahko pomeni »izselil iz dežele«, se je še izraziteje kot pri Juriju Sigmundu pokazalo pri Janezu Ditrihu. Ta kritizirani »odpadli« polihistorjev najstarejši pravi brat se je namreč preselil vsega nekaj kilometrov čez kranjsko-štajersko deželno mejo, na savinjsko stran. Tam je tudi ostal, tako rekoč v neposredni sosesčini Valvasorjevega rodbinskega gradu Medija. Več kot zanimivi so razlogi, zakaj je pristal v Savinjski dolini in zakaj ga je Janez Vajkard za »zgodovino« zamolčal.

Kot lahko razberemo iz omenjenega rodovnega debla Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske*, je bil Janez Ditrih prvorojenec Jerneja Valvasorja iz njegovega drugega zakona z Ano Marijo, rojeno Rauber.³⁷ V virih se prvič omenja leta 1639 na očetovem seznamu stroškov za obutev družinskih članov, ko mu je bilo kakšnih šest let.³⁸ Leta 1652 je bil v Gradcu vpisan na logiko, takrat tretjo najvišjo jezuitsko študijsko stopnjo.³⁹ Glede na poznejšo navedbo v oporoki njegove

matere (1657), da je v Gradcu študiral nekaj manj kot dve leti,⁴⁰ se je moral pred tem šolati pri jezuitih v Ljubljani, tako kot za njim Janez Vajkard, vendar o tem ni poročil. O njegovi nadaljnji usodi do nedavna ni bilo znanega tako rekoč nič. Čeprav je Peter pl. Radics že leta 1910 objavil oporoko njegove matere Ane Marije, v kateri je govor o Ojstrici in sinovi nameravani poroki s »slabo žensko«, tem namigom ni več sledil. Tudi drugi polihistorjev življenjepisec Branko Reisp se je tako kot Radics zadovoljil s podatkom, da se je Janez Ditrih iz dežele izselil, le da je opozoril na podobno usodo z bratrancom Jurijem Sigmundom: izselitev zaradi stanovsko neprimerne poroke (1983).⁴¹

deželi izvora: »Joannes Theodoricus Valuasor, prou[incialis]« (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*, str. 88).

⁴⁰ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50. – V materinem zapuščinskem inventarju (1657) je naveden regest pobotnice »gospoda« Janeza Tomaža Khunsta (nečaka škofa Tomaža Hrena) iz leta 1653, pri katerem je bil Janez Ditrih v Gradcu (kot študent) na hrani (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 8/Nr. 19).

⁴¹ Glavnina spoznanj o Janezu Ditrihu je bila objavljena v: Golec, *Lažni Valvasor*, str. 20–29. – Glede na to, da Radics usode Janeza Ditriha v svojih delih ni nikjer omenil, in zlasti ob dejstvu, da se je ni dotaknil niti leta 1899 pri obravnavi Valvasorjevega sorodstva na Štajerskem (Radics, *Valvasorjev rod*, str. 103–114), je na dlani, da je (pre)pozno odkril ključni vir – materino oporoko, shranjeno v zbirki oporok deželnega sodišča v Ljubljani. O njenem obstoju je prvič spregovoril šele v svoji drugi monografiji o Valvasorju (1910), v kateri je celotno oporočno besedilo tudi objavil (Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53). Ker je za Janeza Ditriha kot zakupnika Ojstrice izvedel tako pozno, prej niti ni mogel biti pozoren na druge povezave, ki so mu jih odstirali naključni viri. V Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu ni posebej iskal gradiva o gospodstvu Ojstrica, zapis o graškem študentu Janezu Ferdinandu, omenjenem leta 1678 kot deželanu z Vranskega, pa je ostal samo osamljen podatek o še enem Valvasorju, ki ga Radics ni znal in mogel pravilno umestiti na Valvasorjevo rodbinsko drevo, k očetu Janezu Ditrihu. Janeza Ferdinanda je nazadnje v monografiji iz leta 1910 napačno razglasil za sina Jurija Sigmunda, pri tem pa zagrešil še dodatno pomoto, ko je leto 1678 navedel kot njegovo rojstno letnico (prav tam, str. 350). V primerjavi z vedenjem o Juriju Sigmundu, ki je prav tako zapustil Kranjsko, je Radics o polihistorjevem bratu Janezu Ditrihu ugotovil neprimerno manj dejstev. V Radicsevi zapuščini najdemo v osebni mapi tega »izobčenega« Valvasorja vsega tri z njim povezane zapise iz let 1652 in 1653 o šolanju v Gradcu ter iz leta 1681, ko je prejel dediščino po sestri (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda, Ivan Ditrih). – Zelo malo podatkov o Janezu Ditrihu zasledimo tudi v literaturi, pa še ti so precej nepovezani. Radics mu je v svoji monografiji o Valvasorju (1910) poleg citiranega odstavka iz materine oporoke, ki pa ga ni komentiral, namenil le bežno opazko v rodovniku, da se je izselil (*ausgewandert*) (Radics, *Johann Weikhard*, str. 50–51, 346). Razloga za izselitev začuda ni omenjal, kar tem bolj preseneča ob dejstvu, da ga je v istem rodovniku navedel pri bratranecu Juriju Sigmundu, in sicer poroko s kmečko hčerko (prav tam, str. 350). Reisp (1983) je mimogrede opozoril na podobni usodi obeh sorodnikov zaradi stanovsko neprimerne poroke (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 68), za nobenega od njiju pa ni povzel Radicsevih ugotovitev o tem, kje sta živela, ampak je pustil prosto pot bračevi domišljiji.

³⁶ O tem natančno: Golec, *Lažni Valvasor*, str. 6–8.

³⁷ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

³⁸ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95.

³⁹ V univerzitetni matriki je označen kot deželan, brez podatka o

Ključni vir o usodi Janeza Ditriha je torej omenjena oporoka njegove matere Ane Marije, rojene Rauber, sestavljena 10. junija 1657 na Mediji. Mati, tedaj že šest let vdova, je za glavne dediče svojega premoženja imenovala tri sinove, polihistorja Janeza Vajkarda, Janeza Herbarda in Wolfganga Jerneja. Nekaj imetja je namenila še trem hčerkam in dvema pastorkama, najstarejšega sina Janeza Ditriha pa je pogojno razdedinila. Dotlej je med študijem v Gradcu od nje prejel že več kot 600 goldinarjev in nato še 1000, ko je vzel v zakup gospodstvo Ojstrica na Štajerskem. Ker pa ni hotel spoštovati materinega nasveta in se je nameraval poročiti s »slabo žensko«, s čimer

Polihistorjeva neizprosna mati Ana Marija, rojena pl. Rauber (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 945, foto Bojan Salaj).

Nadaljnjo življenjsko pot Janeza Ditriha je Reisp zaokrožil na podlagi logičnega sklepanja, ne da bi preverjal, ali so se grožnje njegove matere o razdedinjenju uresničile: »rodbino je zapustil že v mladosti« in umrl pred izidom *Slave* (1689). Razloge za ločitev od rodbine je opisal v enem samem stavku: »Zaradi zveze z žensko, ki je bila po plemiških nazorih zanj neprimerne stanu, je bil razdedinjen in se je umaknil iz dežele.« (prav tam, str. 59–60).

naj bi vsemu sorodstvu prizadejal veliko sramoto, je užaljena Ana Marija sklenila, da se mu vse, kar je od nje že dobil, šteje kot dediščina, ki mu pripada po očetu. Po njej tako ne dobi ničesar, razen če si glede poroke ne premisli in se v kratkem ne poroči s svojemu stanu primerno, pošteno in verno plemkinjo ali sprejme kakšno drugo plemiško službo. V takem primeru bi mu zapustila enako dediščino kot ostalim trem sinovom.⁴²

Janez Ditrh se je torej ujel v podobne zanke kot nekaj let prej njegov starejši bratranec Jurij Sigmund. Po sredi je bila žena – ženska neprimerne, nižjega stanu. Njegova zgodba se je začela zapletati sredi petdesetih let 17. stoletja, potem ko je, star dobrih dvajset let, končal šolanje v Gradcu in z materinim denarjem vzel v zakup ojstriško gospodstvo. Ta korak so mu omogočili Schrattenbachi, s katerimi so Valvasorje vezale tradicionalne sosedske, prijateljske in pretrgane sorodstvene vezi. Od kratkotrajne poroke Karla Valvasorja z Ano Kristino baronico Schrattenbach, umrlo leta 1649, je minilo komaj nekaj let, in najverjetneje je prav Karel kot varuh svojih mlajših sorojencev pomagal polbratu Janezu Ditrihu priti do zakupništva Ojstrice. Tedanji lastnik ojstriškega gospodstva je bil Maksimilijan Schrattenbach, daljni sorodnik Ane Kristine in eden od treh baronov Schrattenbahov, ki so leta 1649 dosegli grofovski naslov. Za Ojstrico je potreboval zakupnika, saj je sam z družino živel na Stopniku pri Vranskem⁴³ ali pa morda že na gradu Šoštanj, kjer je leta 1664 tudi umrl.⁴⁴

Janez Ditrh Valvasor je kot ojstriški zakupnik omenjen le v oporoki matere Ane Marije. Ojstriški gosposki arhiv za čas pred začetkom 18. stoletja je namreč skoraj v celoti uničen,⁴⁵ pa tudi med dokumenti štajerske deželne pravde, ki vključujejo zapuščinske inventarje Schrattenbachov, ni najti nobene omembe o njegovem zakupništvu.⁴⁶ Zelo verjetno je bil še vedno zakupnik, ko je njegova umirajoča mati 10. junija 1657 na Mediji narekovala oporoko in mu v njej zagrozila z razdedinjenjem, če se poroči s svojo izbranko, »slabo žensko«. Lahko da ji je namero o poroki razkril sam, vendar se je moral zavedati, koliko s tem tvega. Slaba dva meseca po nastanku materine oporoke je namreč njegov bratranec Jurij Sigmund 3. avgusta 1657 zaradi »nečastnega vedenja« prav na pobudo Valvasorjeve rodbine izgubil deželansko čast,

⁴² ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53.

⁴³ Maksimilijan grof Schrattenbach je Stopnik prevzel leta 1647 (StLA, B 249/5, Sikora, *Die steirischen Gülten*, str. 159, 345). Tu so se mu med letoma 1646 in 1649 rodili tudi štiri otroci (Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 123).

⁴⁴ StLA, Landrecht, K 1134, Schrattenbach (2), 17.–18. 6., 23. 6., 7.–9. 7., 6.–8. 8., 19.–20. 8., 1.–2. 9. 1664, s. p.

⁴⁵ Kološa (gl. ur.), *Vodnik po fondih, III. knjiga*, str. 106–107; o uničenju grajskega arhiva leta 1711: Štrekljeva, *Grad Ojstrica*, str. 89.

⁴⁶ StLA, Landrecht, K 1133–1135.

Danes ni za spodnjim ojstriškim gradom nobenih sledov (foto B. Golec, junij 2017).

ker se je oženil s kmečko hčerko.⁴⁷ A Janez Ditrih je kljub materinim grožnjam z razdedinjenjem, enako kot bratranec, vztrajal pri svojem, čeprav je s tem izgubil celotno dediščino po materi, po očetu pa je lahko pričakoval manj, ker je mati za vse, kar mu je dotlej izročila, izrecno določila, naj se mu odšteje od očetove dediščine. V zakon je stopil pred 20. februarjem naslednjega leta (1658), ko se mu je rodil prvi otrok, saj je ta štiri dni pozneje ob krstu vpisan v krstni matici vikariata Sv. Jurij ob Taboru kot zakonski. Poroka je bila bodisi v ojstriški grajski kapeli bodisi v župnijski cerkvi na Vranskem.⁴⁸

»Slaba ženska«, ki je tako ogrela srce mladega Valvasorja, da se je raje odločil zanjo kot za pripadajočo dediščino, se je imenovala **Katarina Gaber** in je bila ključarica na gradu Ojstrica. Najverjetneje je šlo za nedomačinko, saj priimka Gaber v tem času ne

najdemo ne v šentjurijski ne v vranski krstni matici,⁴⁹ je pa sicer značilen za širše območje, za Savinjsko dolino z zaledjem.⁵⁰ Krstna matica vikariata Sv. Jurij ob Taboru Katarino dobro leto pred krstom prvega otroka edinkrat omenja še kot samsko in pri tem ne pušča nobenega dvoma, da gre za pravo osebo. Dne 21. decembra 1656 je pri krstu hčerke zakoncev Andreja in Neže Dragar botrovala Katarina Gaber, ključarica z gradu Ojstrica (*Catharina Gaberin Clauigera ex arce Osterwiz*). Omenjena zakonca sta ključni dokaz, da se je Katarina nato omožila z Janezom Ditrihom Valvasorjem. Naslednjima dvema Dragarjevima otrokoma, krščenima 8. novembra 1658 in 1. aprila 1661, je namreč šel za botra prav Janez Ditrih Valvasor, zdaj že Katarinin soprog.⁵¹

Odrpto ostaja vprašanje, ali sta Janez Ditrih in Katarina tudi po poroki nekaj časa še ostala na ojstriškem gradu, kjer se je njuna ljubezenska zgodba začela. Zveza med grajsko ključarico, najverjetneje navadnim kmečkim dekletom, in plemiškim zakupnikom gospostva ni bila po okusu Valvasorjeve rodbine ali vsaj njenega dela, njuna »prepovedana ljubezen« pa seveda ni doživela tako tragičnega epiloga kot dobri dve stoletji prej slovita zveza med Friderikom Celjskim in Veroniko Deseniško, ki naj bi jo utopili prav pod starim ojstriškim gradom.⁵² Ta je bil sredi 17.

⁴⁷ Golec, *Valvasorji*, str. 119–120.

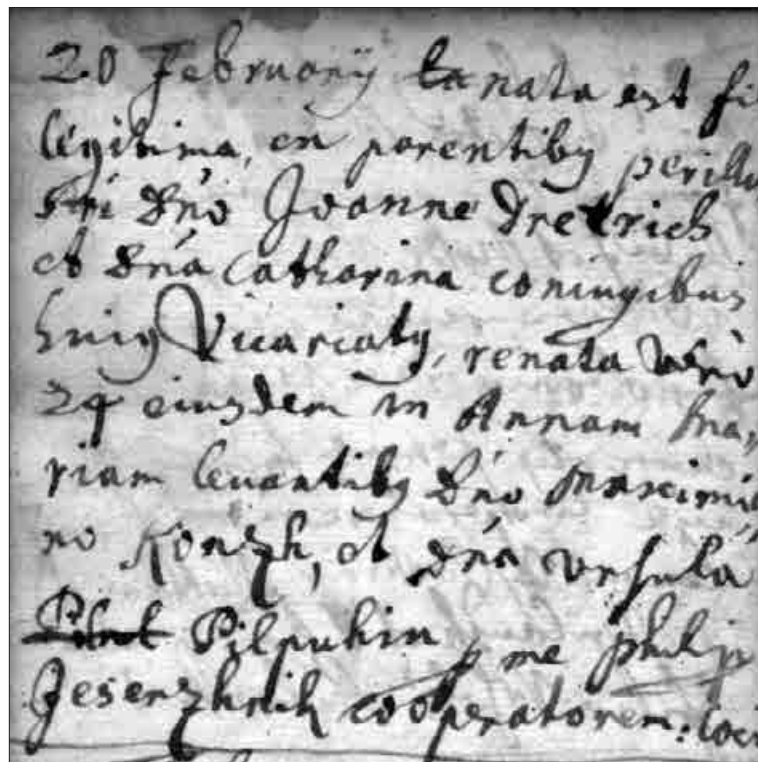
⁴⁸ ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p., krst 24. 2. 1658. – Ker so starejše poročne matice župnije Vranksko in njenega vikariata Sv. Jurij žal izgubljene, ne bomo najbrž nikoli izvedeli, ali je Janez Ditrih stopil v zakonski stan še za materinega življenja ali šele po njeni smrti, tedaj z že nosečo izvoljenko. Njegova prvorojenka Ana Marija, krščena pri Sv. Juriju 24. februarja 1658, štiri dni po rojstvu, je bila namreč spočeta prav v dneh, ko je Ana Marija Valvasor, rojena Rauber, na Mediji narekovala svojo zadnjo voljo. Ni naključje, da je vnukinja dobila ime po svoji pokojni stari materi. Nasprotno gre najbrž zgolj za duhovnikov spodrseljaj, da krščenka v krstni matici nima priimka, ampak je navedena le kot zakonska hči »presvetlega gospoda Janeza Ditriha in gospe Kaťarine« (*perillustri Dno Joanne Dietrich et Dnae Catharinae*). Žal matica ne pove, kje natanko sta zakonca živela, ampak zgolj navaja, da sta iz domačega vikariata (*huius Vicariatus*).

⁴⁹ ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664; prav tam, št. 31, krstna knjiga župnije Vranksko 1660–1672.

⁵⁰ Prim. Bezljaj (ur.), *Začasni slovar*, str. 151.

⁵¹ ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p.

⁵² *Kronika grofov Celjskih*, str. 20.

Vpis krsta prvorojenke Janeza Diritriha in Katarine Valvasor 24. februarja 1658 v krstni matici vikariata Sv. Jurij ob Taboru; zakonca sta navedena brez priimka (ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p.).

stoletja, v času romance Janeza Diritriha in Katarine Gaber, že povsem razvaljen, v dolini pa je stal novi dvorec Ojstrica.⁵³

V vikariatu Sv. Jurij ob Taboru, kamor je spadala Ojstrica, so prišli na svet vsaj štiri otroci te »prepovedane ljubezni«. V najstarejši ohranjeni šentjurijski krstni matici, ki se konča v začetku leta 1664, nato pa ji sledi skoraj tridesetletna vrzel, so poleg krsta prvorojenke *Ane Marije*, rojene 20. in krščene 24. februarja 1658, vpisani še: *Janez Jurij*, rojen 16. in krščen 21. aprila 1659, *Ferdinand*, krščen 19. aprila 1661, in *Maksimila*, krščena 20. februarja 1663.⁵⁴

⁵³ Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 82; prim. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 93.

⁵⁴ ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p. – Očeta Janeza Diritriha so v matici vedno naslovili s predikatom, ki gre plemiču: *perillustris, illustrissimus* oziroma *generosus*. Razen prvi hčerki, ki je imela za krstnega botra »gospoda« Maksimilijana Konca, je šel vsem drugim za botra neki Janez Pecigos, botri pa sta bili po dvakrat Marija Kon(e) ali Končovka, drugič imenovana »gospa«, in »gospa« Uršula Pilpah; imenitnejše okoliške gospe torej ne srečamo. Oče Janez Diritrih je samo prvič naveden z obema imenomoma, drugič kot Janez, tretjič kot Peter (*Domino Petro*), kar je pomota (*Petro* namesto *Detro*), in zadnjič kot *Detrih*. Zanimive so tudi variacije zapisa priimka: *Valuofor, Fouofor* in nazadnje zgolj *Vosor*. Ko pa je šel Janez Diritrih v letih 1658 in 1661 za krstnega botra trem kmečkimi krščencem, so vedno zapisali obe njegovi osebni imeni, a priimek spet vsakič drugače: kot *Veiufor, Valuofor* in kot *à Valuasor* (prav tam, s. p., 20. 9. 1658, 8. 11. 1658, 30. 3. 1661).

Žal krstna matica ne razkriva, s čim se je Valvasor poklicno ukvarjal, saj takšne navedbe tedaj niso bile običajne. Nikoli ga tudi ne povezuje z Ojstrico, kar ni nič nenavadnega in ne pomeni nujno, da ni več prebival na gradu.⁵⁵ Je pa pomenljivo, da leta 1664 v zapuščinskem inventarju ojstriškega gospodarja Maksimilijana grofa Schrattenbacha, ki je sicer živel in umrl v Šoštanj, ni popisani noben dokument, povezan z Janezom Diritrihom Valvasorjem oziroma njegovim zakupništvom. Zapuščinski inventar jasno pravi, da Janez Diritrih Ojstrice tedaj zagotovo ni imel več v zakupu.⁵⁶

Od leta 1664 dalje Valvasorjevi družini tudi ni več mogoče slediti po šentjurijskih maticah, ker za čas do začetka devetdesetih let niso ohranjene, v mlajših

⁵⁵ Pri tem kaže opozoriti, da v matico razen izjemoma niso vpisovali krajev rojstev, je pa nekaj oseb – staršev krščencev in botrov – vendarle izrecno navedenih kot ojstriških grajskih uslužbencev.

⁵⁶ V Schrattenbachovem zapuščinskem inventarju je omenjen le tedanji ojstriški oskrbnik; pomenljiv je podatek, da je pokojni grof 21. avgusta 1663 sam podpisal gorninski register, kar posredno pravi, da Ojstrica tedaj ni bila več v Valvasorjevem zakupu (StLA, Landrecht, K 1134, Schrattenbach (2), 17.–18. 6., 23. 6., 7.–9. 7., 6.–8. 8., 19.–20. 8., 1.–2. 9. 1664, s. p.). Smrt grofa Maksimilijana postavlja Lazarinijeva genealoška zbirka v Šoštanj (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXV, Schrattenbach), kraj smrti pa je posredno potrjen z dejstvom, da so popis grofove zapuščine začeli prav tam in nadaljevali na Ojstrici ter v Celju.

Kmetija Košenina, nekdanji Končev dvor ali Končevo, v Kapli št. 15 danes (foto B. Golec, marec 2017).

maticah pa ni najti nikogar s tem priimkom.⁵⁷ Leta 1689 je bil Janez Ditrih po navedbi brata Janeza Vajkarda tako ali tako že pokojni,⁵⁸ medtem ko bi se za ženskim delom družine s porokami in spremembo priimka zlahka izgubila vsaka sled. Mati Katarina je zadnjič omenjena ob krstu hčerke Maksimile (1663). Pričevanje o tem, da je Janez Ditrih tudi po letu 1664 prebival nedaleč od Ojstrice, imamo iz leta 1671, ko ga je ojstriški gospod Sigmund Rudolf grof Schratzenbach tožil, da je kršil jurisdikcijo deželskega sodišča Ojstrica. V tožbi je omenjena Valvasorjeva hiša, kamor je Janez Ditrih na silo odvedel in zaprl neko podložnico.⁵⁹ Njegov 17-letni sin Ferdinand je se-

dem let zatem, leta 1678, kot študent v Gradcu označen kot »deželan z Vranskega« (*Prouincialis, Stirus ä Francia*) in z dvojnimi imenoma Janez Ferdinand.⁶⁰ Identificiral se je torej z domačo župnijo, vse pa je kazalo, pa je družina ostala v šentjurijskem vikariatu župnije Vransko, saj ni nikogar od Valvasorjev zaslediti v vranskih matičnih knjigah. V njih ne najdemo niti krstov drugih morebitnih otrok zakoncev Janeza Ditriha in Katarine niti njunih botrstev. Ko bi družina res živela tu, v ožji vranski župniji, bi se kateri od njenih članov zagotovo pojavil v maticah vsaj kot boter, a se to ni zgodilo.⁶¹

Potrditev, da je družina Janeza Ditriha resnično ostala v vikariatu Sv. Jurij ob Taboru, je prineslo nedavno odkritje njenega doma. Že leta 1880 je Ignac Orožen v svoji *Braslovški dekaniji* objavil ključni podatek o bivališču savinjskih Valvasorjev na kmetiji Košenina v Kapli, ne da bi vedel, za katerega Valvasorja je šlo.⁶² Po vizitacijskem zapisniku braslovške župnije iz leta 1669 je povzel, da je v podružnični

⁵⁷ Naslednja krstna matica se začne šele leta 1692 (dejansko decembra 1691), prva ohranjena mrliška leta 1691 in poročna sploh veliko pozneje (NŠAM, Matične knjige, Sv. Jurij ob Taboru, R 1692–1719, R 1691–1750, P 1786–1846).

⁵⁸ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

⁵⁹ Grof Schratzenbach je v tožbi pred štajersko deželno pravdo navedel, da je Janez Ditrih Valvasor hudo pretepel Evo Gerlič in jo s pomočjo dveh hišnih hlapcev odvedel po ozemlju ojstriškega deželskega sodišča v svojo hišo (*in sein deß Beclagten Hauß*), kjer jo je imel do naslednjega dne v zaporu, priklenjeno z verigo. Ni znano, kako se je tožba končala. Kot vse kaže, je Valvasorjeva hiša stala na območju ojstriškega deželskega sodišča, sicer bi bilo gotovo povedano, da je obtoženi Gerličevo nasilno odvedel še skozi katero od sosednjih deželskih sodišč. Zanimiva je ugotovitev, da so v naslovu tožbe k imenu obtoženega Janeza Ditriha Valvasorja z drugim črnilom naknadno pripisali baronski naslov, do katerega sicer ni bil upravičen. Kaj je temu botrovalo, Valvasorjeva zahteva ali pomota, ostaja nepojasnjeno. StLA, Landrecht, K 1135, Schratzenbach (3), 27. 11. 1671. – Hišo Janeza Ditriha Valvasorja je bilo torej iskati na tleh ojstriškega deželskega sodišča, ki je na zahodu segalo skoraj do Prebolda, na severu do Črete nad Vranskim, na zahodu do Zgornjega Motnika in na jugu do Čemšeniške planine (*Historischer Atlas*, Bl. 32, Cilli).

⁶⁰ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 62.

⁶¹ Za župnijo Vransko sta iz 17. stoletja ohranjeni le dve krstni matici, ki pa ne pokrivata šentjurijskega vikariata; ta je vodil lastne matice, morda z izjemo poročnih. V obeh vranskih matičnih knjigah ne najdemo niti krstov drugih morebitnih otrok zakoncev Janeza Ditriha in Katarine niti njunih botrstev. Ko bi družina res živela tu, v ožji vranski župniji, bi se kateri od njenih članov zagotovo pojavil v maticah vsaj kot boter, a se to ni zgodilo. ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 31, krstna knjiga župnije Vransko 1660–1672; Župnijski arhiv Vransko, Matične knjige, krstna matična knjiga 1673–1701.

⁶² V opombi je Orožen navedel, da je bil Jernej Valvasor, tj. oče Janeza Vajkarda in Janeza Ditriha, leta 1649 v Braslovčah krstni boter Rudolfu Schratzenbachu (Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 57, op. 2), Janeza Ditriha pa ni poznal.

cerkvi sv. Štefana na Gomilskem imel tedaj zaradi bližine (svojega domovanja) grob neki gospod Valvasor, vranski župljan s Končevega (*Dominus Valvasor parochianus Francensis in Khonzenhoff*), in da sta bila v njem pokopana dva njegova otroka.⁶³ Navedba je pomembna iz dveh razlogov. Prvič, ker postavlja Janeza Ditriha na Končevo v zaselek Gorjakovo pri Kapli, in drugič, ker priča o tem, da je moral »gospod Valvasor« tedaj tu gospodariti že več let. Ni torej izključeno, da se je na Končevo preselil takoj ob poroki s Katarino leta 1657 ali v začetku 1658 in da se jima je že prvi otrok rodil na tej posesti. Orožen je identificiral tudi lokacijo Končevega, ki ga vir imenuje *Khonzenhoff*: »Med ljudmi je znano, da je bila Košeninova hiša v Gorjakovem nekoč grad ali dvor, torej pač nekdanji Konec-dvor.«⁶⁴ Kot je ugotavljal, se je kmetija Košenina nekoč imenovala Goljenica, na njej je leta 1627 zagospodaril Jakob Konec, sin Sebastjana Konca, po tej rodbini pa je posest dobila ime *Konec-Hof*.⁶⁵ V slovenščini se je lahko imenovala samo Končevo, kot jo je v popačeni, ustno preneseni obliki »Khottscho« leta 1715 v Gradcu označil tamkajšnji stanovski puškar Gregor Ferdinand Valvasor, sin iz rodbine izključenega Jurija Sigmunda.⁶⁶

Odkritje, da je Končevo današnja kmetija Košenina, je potrdilo obe možni razlagi, zakaj pozneje na širšem območju Spodnje Savinjske doline ne poznamo dvorca s takšnim ali podobnim imenom. Prva je bila ta, da je posest spreminjala ime, druga pa, da sploh ni obstala kot samostojno imenje, saj je ni najti v štajerski imenjski knjigi.⁶⁷ Glede na dejstvo, da mikrotoponima »Končo« ni bilo mogoče identificirati v relevantni kastelološki literaturi⁶⁸ in razpoložljivih virih,⁶⁹ sem njegovo iskanje leta 2012 sklenil z domnevo, da je šlo najverjetneje zgolj za »boljšo hišo« ali pristavo nekje na območju vikariata Sv. Jurij ob

Taboru, da je Janezu Ditrihu Valvasorju prodal svoje malo posestvo »gospod« Maksimilijan Konec, s katerim ga je vezalo botrstvo, in da ime »Končo« izvira od Končeve rodbine.⁷⁰

Šele Orožnovi podatki, da je *Konec-Hof* kmetija Košenina na Gorjakovem, kjer so v 17. stoletju rešnično gospodarili Konci, leta 1669 pa neki »gospod« Valvasor, so slednjič privedli na pravo sled. Košeninovo je bilo navadna podložniška huba (kmetija), podložna ljubljanskemu škofijskemu gospostvu, v urbarjih vedno navedena kot prva od treh na Gorjakovem.⁷¹ Ime Končevo je dobila v 17. stoletju po tedanjih lastnikih Koncih, ki so tu izpričani od leta 1602 z gospodarjem Sebastjanom Koncem, potem ko je prejšnje leto 1601 gospodaril na tej posesti še Urban Lesjak.⁷² Ko je ljubljanski škof Tomaž Hren leta 1627 po smrti Sebastjana Konca podelil hubo v kupno pravo njegovemu sinu Jakobu, je zapisal, da so pogoji izročitve tako ugodni, ker je bil Jakobov ded Gregor Konec še od mladosti njegov dober prijatelj, z očetom Sebastjanom pa sta od leta 1577 dalje skupaj hodila v šolo v Gradcu. Sama huba je bila po škofovih besedah (prvič) podeljena v kupno pravo leta 1563.⁷³ Jakob je izpričan kot njen gospodar še v letih 1632–34,⁷⁴ nato pa imamo o hubah na Gorja-

⁶³ Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 57–58. – Prevod bi se glasil: »Gospod Valvasor, vranski župljan v Končevem, ima zaradi bližine (sosedstva) v tej cerkvi grob (pravico do pokopa), v katerega je doslej dal pokopati dva otroka in grob (nagrobno ploščo) izravnati z malto (s tlakom).« Po mnenju umetnostnih zgodovinarjev dr. Ane Lavrič in dr. Blaža Resmana je šlo najbrž za obzidan grob, ne pravo grobnico, pokrit z nagrobno ploščo, ki je bila izravnana z višino tal (izravnali so jo z malto).

⁶⁴ »Es ist unter dem Volke bekannt, daß das Haus des Košenina in Gorjakovo ehemals ein Schloß oder ein Hof, also wohl der ehemalige Konec-Hof gewesen ist.« (prav tam, str. 58, op. 3).

⁶⁵ Prav tam, str. 57–58, op. 3.

⁶⁶ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 7–8.

⁶⁷ Prim. StLA, B 249/7, Sikora, Gesamtverzeichnis.

⁶⁸ Prim. zlasti: Pirchegger, *Die Untersteiermark*; Stopar, *Grajske stavbe*; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*; Vrečer, *Savinjska dolina*.

⁶⁹ Pri iskanju ni pomagal niti veliko mlajši franciscejski kataster iz leta 1825. Na območju Sv. Jurija ob Taboru ni bilo namreč zaslediti nobenega ledinskega ali hišnega imena, ki bi spominjalo na »Končo«, zaman pa iščemo tedaj tudi večje objekte, v katerih bi lahko slutili sedež nekdanje »gosposke« posesti. ARS, AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 29, k. o. Grajska vas; C 83, k. o. Gomilsko; C 251, k. o. Sv. Miklavž pri Taboru; C 282, k. o. Ojstriška vas; C 416, k. o. Črni Vrh (v tej katastrski občini je stal grad Ojstrica).

⁷⁰ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 28; prim. Golec, *Valvasorji*, str. 303.

⁷¹ Na kmetiji Košenina, Kapla št. 15, ki je bila do leta 1893 v lasti rodbine Košenina, gospodarita od leta 2012 zakonca Martina in Anton Zupanič, po ženski liniji pa je posest v rokah istega rodu od leta 1897, ko jo je kupil Martinin praded Karel Florjan (Okrajno sodišče v Zalcu, Zemljiška knjiga, k. o. Ojstriška vas, gl. knj. 1–100, vložek št. 46). Iz zemljiškoknjiznega vložka je razvidno, da je kmetija do zemljiške odveze (1848) spadala pod zemljiško gospostvo Gornji Grad v rokah ljubljanske škofije (zemljiška knjiga gospostva Gornji Grad, vložek 1176), kar je omogočilo uspešno sledenje lastnikom do začetka 17. stoletja.

⁷² Po gornjegrajskem urbarju iz leta 1602 je bil Boštjan (tj. Sebastjan) Rotar ali Konec (*Bastian Rotter oder Khonez*) gospodar tako prve kot druge hube na Gorjakovem, tretje pa Toni Zupanič; vse tri so imele enake obveznosti (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 3, urbar Gornji Grad 1602, s. p., Ambt Frasslaw, Goriach). Eno leto starejši urbar iz leta 1601 pozna na prvi hubi še Urbana Lesjaka in na drugi Gregorja Konca (*Gregor Kanecz*), le tretji gospodar je isti (NŠAL, NŠAL 21, Gornji Grad Ljubljana, fasc. 1, urbar Gornji Grad 1601, s. p. Ambt Frasslaw, Am Gorjach). Kako je prišel Sebastjan Konec medtem do prve hube, ne vemo, očitno s kupoprodajo, drugo pa je dobil za Gregorjem Koncem, ki jo je malo prej, leta 1598 kupil od Lesjaka. Tedaj je namreč ljubljanski škof Tomaž Hren potrdil prepustitev hube na Gorjakovem (*Negoriakhouim*) v kupno pravo. Na hubi, ki jo podelil v kupno pravo že leta 1546 škof Urban Textor, je sedel Urban Lesjak in ta jo je hotel prenesti na Gregorja Konca. Podelitev je bila obnovljena leta 1609 s podelitvijo hube Sebastjanu Koncu, njegovi ženi in dedičem (NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, 1598 V. 5., s. 1.).

⁷³ Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 57–58, op. 3.

⁷⁴ Po registru telesnega davka za obdobje 1632–34 so na Gorjakovem gospodarili Sebastjan Konec (*Konz*), Matevž Urbane in Toni Zupanič, vsak na eni hubi, pri čemer je imel Konec tudi hlapca in dekle; pri drugih plačnikih so posli navedeni zelo redko (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 3, register telesnega davka – nova naklada 1632–1634, s. p., Am Goriakhoimb).

kovem podatke šele v urbarju za leto 1719, ko je na prvi naveden gospodar Jakob Majetič in kot njegov predhodnik »gospod« Janez Ditrih Valvasor (!) (*Herr Jochann Dietrich Văluăşor, aniezo Jacob Maetitsch*).⁷⁵ Ta pozna navedba, ki jo srečamo tudi v štiftnem registru iz naslednjega leta 1720,⁷⁶ torej neposredno dokazuje, da je Janez Ditrih nekoč resnično gospodaril na Končevem. Kdaj natanko in od katerega Konca, Jakoba ali katerega drugega, je posest kupil, ostaja neznanka.⁷⁷ Prav tako ne vemo, na kakšen način in kdaj se je Končevo pozneje znašlo v Majetičevih rokah in ali je bil Majetič z Valvasorjem v kakšnem sorodstvu. V roke rodbine Košenina, po kateri se posest imenuje danes, je huba prišla med letoma 1720 in 1747, potem ko je Košeninov rod že prej imel v rokah sosednjo hubo.⁷⁸

Janez Ditrih Valvasor se je torej sodeč po gornjegrajskih urbarjih pokmetil. Skromna dediščina, ki jo je dobil samo po očetu in jo je deloma porabil še v mladosti, ni dopuščala, da bi prišel vsaj do lastništva kakšnega manjšega dvorca. Ne vemo sicer, ali je poleg hube na Gorjakovem premogel še kakšno posest, skoraj gotovo pa ni imel nobenega podložnika, ampak le hlapce in dekle. Čeprav je ostal plemič in so bili to kljub morganatskemu zakonu tudi njegovi otroci, se je plemiškemu načinu življenja moral vendarle v znatni meri odreči. Če sodimo po obvezno-

stih njegove hube do gornjegrajskega gospodstva, se ni ta prav v ničemer ni razlikovala od drugih dveh hub na Gorjakovem. Pravzaprav je bila edina razlika ta, da je Valvasor tako kot že njegovi predhodniki užival posest po kupnem pravu in jo je torej smel prodati, medtem ko je bila večina gornjegrajskih hub v okolici podeljenih samo po zakupnem pravu, med njimi tudi tretja huba na Gorjakovem.⁷⁹ Je pa morala na Končevem že takrat stati »gosposka hiša«, ki je posesti in njenim gospodarjem znatno večala ugled.⁸⁰ Bahati kmečki dvor, enonadstropno hišo s skoraj dva metra debelimi zidovi v pritličju, so prejkone zgradili že Konci, Janez Ditrih Valvasor pa jo je morda še povečal in ji dal skoraj današnji videz. Vsekakor so bili že Konci za krajevne razmere »gosposki« ljudje, ki najbrž niso živeli samo od zemlje. Kot smo videli, je Sebastjan Konec skupaj s škofom Hrenom študiral v Gradcu, Maksimilijan, ki ga imamo za njegovega najverjetnejšega vnuka in naslednika, pa je v šentjurijski krstni matici izrecno naveden kot »gospod« in celo »prečastiti gospod« (!).⁸¹ Od česa je poleg kmetovanja še živel Janez Ditrih Valvasor, lahko samo ugibamo. Priložnosti za postranski zaslužek mu vsekakor ni manjkalo, saj je stal njegov dom le streljaj od glavne prometnice med Gradcem in Ljubljano.

O nadaljnji usodi družine tega savinjskega Valvasorja imamo po letu 1664, ko preneha šentjurijska krstna matica, samo peščico pričevanj. Če bi sodili zgolj po vranskih krstnih maticah, bi prišli do sklepa, da je živel odmaknjeno, saj okoliška gospoda iz župnije Vransko ne njega ne njegovih bližnjih ni vabila za krstne botre.⁸² Drugačno podobo ponuja krstna matica sosednje župnije Braslovče, na meji katere je tedaj stalo Končevo. Janez Ditrih je tu med letoma 1674 in 1682 botroval otrokom Maksimilijana Konca, prejkone identičnega z nekdanjim gospodarjem Končevega, in žovneškega gosposčinskega upravitelja Jurija Sigmunda Keimpergerja.⁸³ Žene Katarine,

⁷⁵ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 63, štiftni register 1719, fol. 150v.

⁷⁶ Prav tam, K 62, štiftni register 1720, s. p., Am Goriäkhouimb.

⁷⁷ Jakob Konec (*Jacobus Konz*) je zadnjič izpričan kot živ konec leta 1648, ko je šel v Sv. Juriju ob Taboru za krstnega botra (ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p., 18. 12. 1648). Prav mogoče je, da je imel Jakob sina Maksimilijana (*Konz*), ki se mu je v zakonu s Salomo rodil sin Janez Jurij, krščen 10. marca 1652. Malo prej, 16. februarja 1652, sta zakonca botrovala vsak enemu dvojčku kmečkih staršev, nato pa je Maksimilijan kot krstni boter otrokoma istega para izpričan še 23. marca 1655, tokrat kot gospod (!) (*Dno Maximiliano brez priimka*), in 15. marca 1662. Pomenljivo je, da je bil »perillustri Dno Maximiliano Konzh« 24. februarja 1658 krstni boter prvemu otroku Janeza Ditriha Valvasorja, šestnajst let pozneje, 14. januarja 1674 pa je šel Janez Ditrih v Braslovčah za botra otroku (istega?) Maksimilijana Konca in njegove (druge) žene Marije (NŠAM, Maticne knjige, Braslovče, R 1672–1708, s. p.). Nemara se je Maksimilijan Konec preselil v Braslovče po prodaji Končevega Valvasorju.

⁷⁸ Po štiftnih registrih za leti 1719 in 1720 je imel Gregor Košenina srednjo hubo, po štiftnem registru za leto 1747 pa sta bili v rokah Andreja Košenine tako prva huba, tj. nekdanja Valvasorjeva oziroma Majetičeva, kot druga (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 63, štiftni register 1719, fol. 150v; K 62, štiftni register 1720, s. p., Am Goriäkhouimb; K 63, štiftni register 1747, pag. 458–459). Na tretji hubi je ves čas od leta 1601 gospodaril isti rod, Zupanič oziroma Zupanci/Zupanci. Pred letom 1776 so Košenine na drugi hubi zamenjali Košmelji, na tretji pa so še naprej obstali Zupanci (ZAC, ZAC 7, Zbirka urbarjev, št. 140, štiftni register Gornji grad 1776, fol. 615–616). Rodbina Košenina je nato gospodarila na nekdanjem Končevem vse do leta 1893 (ZAC, ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 540, Gornji Grad, Urb. No. 1176; Okrajno sodišče v Žalcu, Zemljiška knjiga, k. o. Ojstriška vas, gl. knj. 1–100, vložek št. 46).

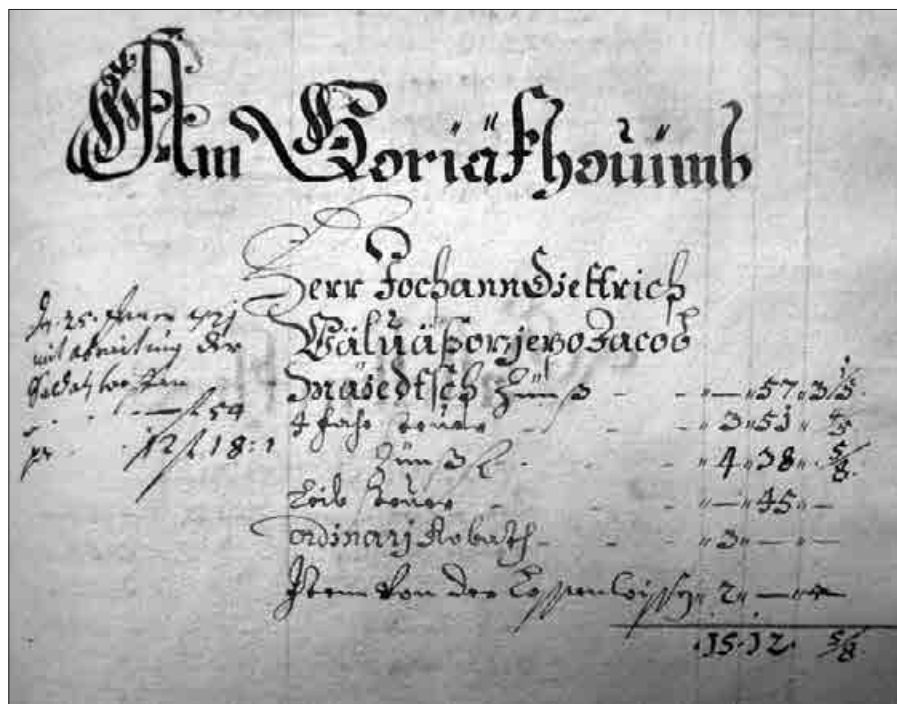
⁷⁹ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 3, urbar Gornji Grad 1602, s. p., Ambt Frasslaw, Goriach.

⁸⁰ J. Curk (1984), ki o Košeninovi domačiji več kot očitno ni imel drugi zgodovinskih podatkov kot Orožnove (*Das Dekanat Fraßlaw*, str. 57–58, op. 3), je zapisal, da se je domačija razvila iz pristave bližnjega gradu Štrovsenek, bila od 1563 do 1627 v posesti ljubljanskih škofov, pozneje pa posestnikov Koncev, zaradi česar se jo je prijel ime Konec-dvor ali Konec dvor. Po njegovem iščejo nekateri ostanke te pristave v kletih Drčeve hiše v Selah pri Grajski vasi (Curk, Gradbeni oris Novega Klostra, str. 223). Glede na vse, kar vemo o Konec-Košeninovi kmetiji danes, ta prvotno vsekakor ni bila štrovseneška pristava. Na Gorjakovem so namreč tri Gornjemu Gradu podložne kmetije obstajale vsaj že v prvi polovici 15. stoletja (Blaznik, *Historična topografija*, str. 224) in nato vseskozi do najnovejšega časa.

⁸¹ Gl. op. 77.

⁸² ZAC, ZAC 6, Zbirka rokopisov, št. 31, krstna knjiga župnije Vransko 1660–1672; Župnijski arhiv Vransko, Maticne knjige, krstna maticna knjiga 1673–1701.

⁸³ NŠAM, Maticne knjige, Braslovče, R 1672–1708, s. p., 14. 1. 1674, 3. 3. 1675, 26. 7. 1676, 2. 1. 1678, 8. 10. 1678, 8. 10. 1682.

Ime Janeza Ditriha Valvasorja kot prejšnjega gospodarja na hubi v Gorjakovem v štiftnem registru gospodstva Gornji Grad iz leta 1720 (NŠAL, NSAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 62, štiftni register 1720, s. p.).

zaradi katere je bil razdedinjen, ne srečujemo več po letu 1663, ko je kot mati četrtega otroka vpisana v šentjurijski krstni matici, le nekaj mesecev preden v vrsti matičnih knjig zazija dolgoletna vrzel. Po vsej verjetnosti je umrla v šestdesetih ali sedemdesetih letih in ni bila nujno mati vseh otrok Janeza Ditriha. V njegovi bližini se namreč pozneje pojavlja ime Ane Marije Valvasor, za katero ni rečeno, da je v vseh primerih identična z Valvasorjevo najstarejšo hčerko enakega imena (* 1658). Ta je namreč leta 1676 kot krstna botra v Braslovčah izrecno imenovana gospodična (*Domicella*), medtem ko takšno oznako pogrešamo pri Ani Mariji oziroma Mariji Ani Valvasor, ki je bila krstna botra dvakrat leta 1678, drugič skupaj z Janezom Ditrihom.⁸⁴ Še več, »častita gospa« (*generosa Domina*) Ana Marija Valvasor (*Anna Maria Felphesorin*) je leta 1681 v Žalcu botrovala otroku Ane Marije Pilpah, omožene hčerke Janeza Ditriha.⁸⁵ To je skoraj zagotovo njegova druga žena, saj v tem času tudi na Kranjskem ni bilo nobene gospe s tem imenom.⁸⁶

Janez Ditrih je kot krstni boter zadnjič izpričan 8. oktobra 1682,⁸⁷ živ pa je bil vsaj še 13. januarja 1683, ko ga kot enega od manjših upnikov pokojnega brata Janeza Herbarda, gospodarja Medije, omenja zamenjalna pogodba med Valvasorji za gradova Medija in Zavrh. Iz zapuščine Janeza Herbarda bi moral dobiti

sto kron, in sicer proti plačilu zastave, ki je pripadala bratovim otrokom iz prvega zakona. Pogodba imenuje Janeza Ditriha z njegovim drugim imenom Ditrih in ga izrecno postavlja na Štajersko (*Herrn Dietrichen Valvasor in Steier*).⁸⁸ Kot priča rodovnik Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), pa je bil šest let pozneje že pokojni.⁸⁹

Danes ni skoraj nobenega dvoma, da se je njegova življenjska pot iztekla na Končevem, ne vemo pa, kdaj natanko. Vsekakor ga niso pokopali v cerkvi na Gomilskem, kjer je pred letom 1669 imel grob, kamor so predtem položili dva njegova otroka.⁹⁰ Braslovška mrliška matična knjiga, ki se začenja prav tega leta, ne pozna namreč ne njegove smrti ne smrti katerega njegovih družinskih članov.⁹¹ Po vsem sodeč je bil pokopan v domačem vikariatu v Sv. Juriju ob Taboru, za katerega iz tega časa ni ohranjena mrliška knjiga. Ni izključena niti možnost, da so njegovo truplo prenesli na kranjsko stran in da je našel zadnje počivališče v rodbinski grobnici v grajski kapeli na Mediji, saj mrliška matica župnije Vače, ki se začenja leta 1687, prvih dvajset let razen ene izjeme (1691) ne beleži medijskih pokopov.⁹²

Janez Ditrih namreč ni bil vseskozi v slabih od-

⁸⁴ Prav tam, s. p., 2. 6. 1676, 1. 3. 1678, 8. 10. 1678.

⁸⁵ Župnijski arhiv Žalec, krstna matična knjiga, R 1661–1683, s. p., 18. 3. 1681.

⁸⁶ Gl. leksikon Valvasorjev v: Golec, *Valvasorji*, str. 465–483.

⁸⁷ Gl. op. 82.

⁸⁸ ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683.

⁸⁹ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

⁹⁰ Gl. op. 63.

⁹¹ NŠAM, Matične knjige, Braslovče, M 1669–1708.

⁹² Golec, *Valvasorji*, str. 12.

nosih s svojim kranjskim sorodstvom. Kljub materinemu razdedinjenju zaradi stanu neprimerne poroke (1657) mu je vsaj del Valvasorjeve rodbine odpustil »mladostno zablodo«. Ne samo da ga je samska polsestra Marija Klara (* 1625–32, † 1679) leta 1679 vključila v svojo oporoko⁹³ in da je imel poslovne stike z bratom Janezom Herbardom, ampak je njegova hči, »gospodična« Ana Marija v začetku leta 1679 izpričana kot krstna botra hčerki svojega medijskega strica Janeza Herbarda,⁹⁴ dobro leto pozneje pa se je Janez Ditrih potrjeno mudil na Mediji skupaj z bratom duhovnikom Volfgangom Jernejem.⁹⁵

Kot je bilo že povedano, ni gotovo, ne kdaj ne kako je njegova posest Končevo pri Kapli prišla v druge roke in ali so bili novi lastniki tujci ali nema- ra sorodniki. V začetku 18. stoletja je tu gospodaril »gospod« Franc Gratler, ki ga kot edinega gospodarja z Gorjakovega najdemo v registru denarnih zaostankov za obdobje 1703–1708.⁹⁶ Pred tem je za svojim leta 1668 umrlim očetom Janezom postal lastnik dvorca (Thurn ali Štok) v Šentlovrencu pri Preboldu, kjer sta se mu je v zakonu z Ano Katarino v letih 1688 in 1690 rodila dva otroka.⁹⁷ Na Končevo sta se zakonca preselila v prvi polovici devetdesetih let, potem ko je Janez Ditrih Valvasor že umrl. Tu sta »častitemu gospodu« Janezu oziroma Janezu Francu Gratlerju prišla v letih 1695 in 1698 na svet še dva otroka. Pri prvem je materino ime zapisano kot Ana

Katarina, pri drugem pa Ana Marija.⁹⁸ Ne gre prezreti, da je Janez Ditrih Valvasor imel hčerko Ano Marijo, vendar ta skoraj gotovo ni bila Gratlerjeva žena. Ana Marija Valvasor, leta 1680 poročena Pilpah, je, kot bomo videli, pred letom 1699 ovdovela in bi torej lahko postala Gratlerjeva druga žena, toda Končevine mu v zakon ni prinesla ona, saj je Gratler tu vsaj na začetku prebival še z ženo Ano Katarino (1695). Prav verjetno je, da mu je ta rodila tudi zadnjega otroka (1698) in gre pri njenem imenu v krstni matici za pomoto: Ana Marija namesto Ana Katarina. Gratlerjeva soproga Ana Katarina bi bila lahko neznana hči Janeza Ditriha Valvasorja, rojena po letu 1664, ko šentjurijska krstna matica preneha. Še posebej je pomenljivo, da je pri krstu drugega otroka navedena kot »illustrissima domina« (!), kot so naslavljali plemkinje.

Rodbina »gospoda« Janeza Jakoba Majetiča, poznejšega lastnika Končevega, se v šentjurijskih krstnih maticah pojavi leta 1713, šest let pred njegovo prvo omembo v štiftnem registru (1719).⁹⁹ V letih 1716 in 1717 mu je soproga Marija Regina dva sinova, leta 1718 pa se je taista kot »častita gospa« (*generosa Dna*) pri 25-ih poslovila od tega sveta.¹⁰⁰ Potemtakem se je rodila leta 1693, če pa je bila v resnici malce starejša, rojena pred koncem leta 1691, ko se spet začenjajo šentjurijske krstne matice,¹⁰¹ ali če je prišla na svet kje drugje, bi bila lahko Gratlerjeva hči. Na verjetno sorodstvo Gratlerjev in Majetičev kaže dejstvo, da so leta 1721 pri Sv. Juriju ob Taboru pokopali 16-letno »gospodično« (*Domicella*) Marijo Elizabeto Gratler,¹⁰² torej v času, ko je na Končevem že gospodaril Majetič.¹⁰³ Marija Elizabeta se je morala roditi nekje drugje ali pa je identična z leta 1695 rojeno Gratlerjevo hčerko Marijo Konstancijo in bi ji bilo torej ob smrti 26 let, ne 16. Gratlerja in njegove soproge v šentjurijski mrliški matici ni,¹⁰⁴ je pa v njej smrt Janeza Jakoba Majetiča, ki je umrl leta 1743,

⁹³ Marija Klara je oporoko sestavila nekaj dni pred smrtjo v Kamniku, kjer je živela. Za glavnega dediča je imenovala edinega pravega brata Karla, izdatno obdarovala njegovo hčerko Evo (Maksimilo), ki jo je sama vzgojila, in sestro Elizabeto, klariso v Mekinjah, spomnila pa se je tudi vseh štirih polbratov, Janeza Vajkarda, Janeza Ditriha, Janeza Herbarda in Volfganga Jerneja, ki so dobili vsak po sto goldinarjev (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679). – Potrdilo Janeza Ditriha o prejemu dediščine po polsestri je mogoče datirati v čas med njeno smrtjo konec aprila 1679 in smrtjo brata Janeza Herbarda 16. aprila 1681; v registru je znano iz bratovega zapuščinskega inventarja (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 12/Nr. 31).

⁹⁴ »Domicella Maria Anna Illmi Dni Theodorici Valvasor filia« (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 4. 1. 1679).

⁹⁵ Janez Ditrih je leta 1680 z bratom duhovnikom Volfgangom Jernejem pri kranjskih stanovskih poverjenikih izprosil dovoljenje, da so ju s Štajerskega, kjer ni bilo (več) kuge, spustili čez kužno zaporo na Trojanah na Kranjsko, in sicer k neki komisiji, sklicani na Medijo (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 901, sejni zapisniki 27, 1671–1680, fol. 422, 10. 4. 1680).

⁹⁶ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 4, register denarnih zaostankov 1703–1708, s. p., Am Goriakhouim. – Ime že zdavnaj pokojnega »gospoda« Janeza Ditriha Valvasorja (*Hr. Johann Dietrich Valuāsor*) je sicer navedeno še v registru zaostankov za ognjiščni davek in mesni dac 1708–1710, vendar je bilo tja zgolj prepisano iz nekega starejšega registra, saj Valvasor ni imel nobenega dolga (prav tam, register zaostankov za ognjiščni davek in mesni dac 1708–1710, s. p., Na Goriakhouimb).

⁹⁷ NŠAM, Matične knjige, Prebold, R 1680–1726, s. p., 22. 12. 1688, 9. 1. 1680. Dolinar, *Pogled v preteklost vasi*, str. 19.

⁹⁸ NŠAM, Matične knjige, Sv. Jurij ob Taboru, R 1692–1719, s. p., 5. 9. 1695, 1. 4. 1698.

⁹⁹ »Gospod« Jakob Majetič je šel 31. decembra 1713 za krstnega botra otroku ojstriškega upravitelja (prav tam, s. p., 31. 12. 1713).

¹⁰⁰ Pri krstu sina Karla Jožefa je navedena kot Marija Eleonora, pri krstu Jakoba Feliksa pa kot Marija Regina (prav tam, s. p., 18. 1. 1716, 10. 2. 1717). Ob smrti je duhovnik njeno ime najprej zapisal kot Marija Ana in ga nato popravil v Marija Regina (prav tam, M 1691–1750, s. p., 28. 9. 1718). Nedvomno ji je bilo res ime tako in ne Marija Eleonora.

¹⁰¹ Krstna matica 1692–1719 se dejansko začne že 14. decembra 1691.

¹⁰² NŠAM, Matične knjige, Sv. Jurij ob Taboru, M 1691–1750, s. p., 20. 2. 1721.

¹⁰³ Poleg gosposkega predikata priča o Majetičevem gmotnem položaju podatek, da je imel njegov hlapec lastno družino. Leta 1719 je bil namreč krščen otrok »famuli apud generosum Dominum Jacobum Majetiz« (prav tam, R 1692–1719, s. p., 14. 3. 1719).

¹⁰⁴ Janez Franc Gratler iz Mozirja se je leta 1731 oženil z Ano Viktorijo Strassberger, hčerko lastnika dvorca Gorica pri Preboldu (Dolinar, *Zgodovina Kaplje vasi*, str. 32); medtem se je očitno preselil v Mozirje ali pa je od tam izviral.

ko naj bi bil star okoli 63 let (roj. okoli 1680).¹⁰⁵ Kot že rečeno, je štiri leta pozneje, leta 1747, gospodaril na njegovi hubi sosed Andrej Košenina,¹⁰⁶ ki je k hiši prinesel današnje domače ime. Ta bi bil lahko navsezadnje poročen z Majetičevo hčerko, če je ta katero res imel. Kolikor je postal Košeninov tast, se je morala potencialna hči roditi pred letom 1716 nekje zunaj šentjurijskega vikariata ali pa v Majetičevem morebitnem drugem zakonu po letu 1719, ko se v krstnih maticah začne polstoletna vrzel. Hipotetično je torej mogoče, da so bili z Valvasorjevo rodbino sorodstveno povezani tudi Košenine. V tem primeru bi potomstvo Janeza Ditriha Valvasorja obstalo na Končevem še vse do konca 19. stoletja, torej dvesto let po njegovi smrti.

Razseljeni otroci savinjskega Valvasorja Janeza Ditriha

O otrocih savinjskega graščaka-kmeta Janeza Ditriha Valvasorja in njihovih nadaljnjih poteh vemo malo oziroma malo zanesljivega. Od štirih znanih otrok, krščenih med letoma 1658 in 1663 v Sv. Juriju ob Taboru, nimamo nobenih poznejših podatkov samo o najmlajši **Maksimili** (* 1663), ki je bila očitno eden od dveh otrok, pokopanih pred letom 1669 na Gomilskem.¹⁰⁷ **Ferdinand** (* 1661) je leta 1676 izpričan kot *Janez Ferdinand* v petem, poetičnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije¹⁰⁸ in leta 1678 na višjih jezuitskih študijih v Gradcu, prav tako z dvojnimi imenom in kot deželan,¹⁰⁹ tedaj torej star 17 let. Odtlej se za njim izgubi vsaka sled. Morda imamo tudi vir o šolanju **Janeza Jurija** (* 1659), če je imenovan identičen z Janezom Friderikom Valvasorjem, ki se je leta 1670 začel šolati na latinski šoli v Rušah, sicer z drugačnim drugim osebnim imenom – Friderik namesto Jurij – in označen kot baron, kar sicer ni merodajno.¹¹⁰ Ker take osebe ni na Valvasorjevem rodovniku v *Slavi*, bi šlo lahko bodisi za sina Janeza Ditriha bodisi za sina drugega »odpadlega« Valvasorja, njegovega bratranca Jurija Sigmunda. Prav tako je več kot mogoče, da je bil Janez Jurij drugi od obeh Valvasorjevih otrok, pokopanih pri družnici sv. Štefana na Gomilskem.

Še največ podatkov imamo o najstarejši **Ani Mariji** (* 1658). Potem ko se kot »gospodična« pojavi leta 1676 v Braslovčah v vlogi krstne botre hčerki Maksimilijana Konca,¹¹¹ je šla v začetku leta 1679 na

kranjsko stran za krstno botro svoji sestrični Mariji Eleonori Valvasor z Medije.¹¹² Pri 22-ih so jo 26. februarja 1680 poročili v Žalcu z Mihaelom Ferdinandom Pilpahom. V danes pogrešani poročni matici je označena kot hči Ditriha barona (!) Valvasorja,¹¹³ kar kaže, da se je tudi Janez Ditrih kdaj neupravičeno kital z baronskim naslovom, kot je imel navado njegov brat polihistor Janez Vajkard.¹¹⁴ Pri Janezu Ditrihu je tak korak razumeti tem laže ob dejstvu, da je dal hčerko v zakon stanovsko nižjemu, neplemiškemu človeku iz žalske trške rodbine. Tudi o Pilpahi ni znanega veliko, razen da so bili tedaj v Žalcu že precej razvejena rodbina.¹¹⁵ Dobro leto po poroki se je zakoncema Mihaelu in Ani Mariji rodila hči, istega leta 1681 je Ana Marija še botrovala,¹¹⁶ potem pa za mlado družino izgine vsaka sled. Kam se je preselila, ostaja odprto vprašanje. Kot smo videli, ni izključeno, da je Ana Marija prevzela očetovo Končevo in se vnovič omožila z Janezom Francem Gratlerjem. V Žalcu srečamo ime Mihaela Pilpaha samo še v trškem štiftnem registru iz leta 1699, v katerem je navedena njegova hiša, kot dolžniki neplačanega činza pa Mihaelovi dediči.¹¹⁷

Vsaj en sin Janeza Ditriha Valvasorja, Ferdinand (* 1661), se je torej šolal za intelektualni poklic, eden pa se je izučil le bolj »prefinjene« obrti, umetniškega voskarstva, o čemer je leta 1715 pričeval njegov graški sorodnik Gregor Ferdinand, ne da bi navedel sorodnikovo ime. Zanj kot tudi za njegovega brata brez znanega poklica – okoli leta 1710 sta krajši čas skupaj živela v predmestju Gradca¹¹⁸ – ni mo-

¹¹² NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 4. 1. 1679.

¹¹³ I. Orožen je poroko po žalski poročni matici povzel takole: »1680 am 26. Februar Michael Ferd. Pilpach mit Anna Maria, Tochter des Theodor Baron Valvasor« (Orožen, *Das Dekanat Cilli*, str. 391). Žalska poročna matica iz tega časa je sicer ohranjena, vendar ni v njej ne te poroke ne poroke iz leta 1691, ki jo prav tako povzema Orožen (Župnijski arhiv Žalec, poročna matična knjiga 1665–1696). Očitno je obstajala še ena matična knjiga, ki pa se je izgubila.

¹¹⁴ O tem natančno: Golec, *Valvasorji*, str. 340–343.

¹¹⁵ Priimek je v Žalcu najti že v šestdesetih letih 17. stoletja, ko se začnajo matične knjige (Župnijski arhiv Žalec, krstna matična knjiga 1661–1683, poročna matična knjiga, 1665–1696, mrliška matična knjiga 1665–1696). – Leta 1610 je bil neki Martin Pilpah Schratzenbachov oskrbnik na Ojstrici (Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 73).

¹¹⁶ Prav tam, R 1661–1683, s.p., 18. 3. 1681, 21. 10. 1681.

¹¹⁷ StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum, I L. f. Städte und Märkte, Sch. 315, Sachsenfeld, Specification aus dem Gemeinen Marckhts Sachsenfeldt Stift Register, was die Burgerschaft v Ao 1668 biß Endte 1698 in Steuer Ausstandt in Verluhst vnd Schaden khomben und nichts eingebracht werden khann ..., 19. 7. 1699.

¹¹⁸ Gregor Ferdinand Valvasor je leta 1715 povedal, da sta se pred kakšnimi petimi leti, zadrževala v Gradcu dva sinova Janeza Ditriha Valvasorja, lastnika »posestva Končo« neda-leč od Žalca (*vnweith Sachsenfeld ein güttl Khonttscho genandt*). Njunih imen ni poznal, izdajala sta se za plemiča, prebivala v predmestju Gries, eden naj bi bil umetniški voskar (*Waxpasiierer*), iz Gradca pa sta se nameravala napotiti na vojsko. StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (1), 7. 3. 1715. Natančneje o tem: Golec, *Lažni Valvasor*, str. 6–8. – Peter pl. Ra-

¹⁰⁵ Prav tam, 31. 2. 1743.

¹⁰⁶ Gl. op. 77.

¹⁰⁷ Gl. op. 63.

¹⁰⁸ V začetku leta 1676 je naveden med člani kongregacije Marije Vnebovzete (ARŠ, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 309).

¹⁰⁹ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 62.

¹¹⁰ Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 34v; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 153.

¹¹¹ NŠAM, Matične knjige, Braslovče, R 1672–1708, s. p., 2. 6. 1676.

goče reči, da sta ravno tista dva, katerih krsta pozna šentjurijska krstna matica – Ferdinand in Janez Jurij. Glede na to, da sta se iz Gradca namenila na vojsko, bi pričakovali mlajša človeka, ne petdesetletnika, kar bi omenjena brata tedaj bila. Prav verjetno je namreč, da se je Janezu Ditrihu in Katarini Valvasor rodil še kateri otrok, potem ko prvi krstni matici od januarja 1664 sledi dolga vrzel. Kot rečeno, je Katarina bržčas umrla in vdovec si je našel novo ženo Ano Marijo.

Vse kaže, da je imel Janez Ditrih poleg štirih znanih otrok še enega sina ali morda celo štiri, in sicer tiste, ki jih doslej ni bilo mogoče z gotovostjo povezati z nobenim kranjskim Valvasorjem. Poleg teh se v Spodnji Savinjski dolini po enkrat pojavita kot krstni botri dve gospodični Valvasorjevi, ki ju gre tem prej povezati z družino Janeza Ditriha.

Glede na to, da polihistor Janez Vajkard domnevnih sinov Janeza Ditriha ni navedel na rodovnem deblu v *Slavi* (1689),¹¹⁹ vsi pa so bili tedaj še živi, jih gre pripisati enemu od obeh iz dežele odseljenih Valvasorjev, bodisi Janezu Ditrihu bodisi njegovemu precej starejšemu bratranču Juriju Sigmundu. Vsaj za enega – Karla Ditriha – lahko z veliko mero gotovosti trdimo, da je bil resnično sin polihistorjevega brata Janeza Ditriha.

Karla Ditriha (* ok. 1670, † ne pred 1697) srečujemo le dobro desetletje, od leta 1685 do 1697, potrjeni so njegovi stiki s kranjskimi Valvasorji, za povrh pa je zanj neposredno izpričano sorodstvo z njimi. Poleg tega veže Karla Ditriha Valvasorja z najverjetnejšim očetom Janezom Ditrihom skupno krstno ime Ditrih. Ko ga leta 1685 prvič zasledimo v virih, mu je moralo biti vsaj dvanajst let, lahko tudi dvajset. Kranjski deželni stanovi so mu tedaj podelili štipendijo, ki je nikakor ne bi dobil nekdo brez kranjskega deželanstva, zato odpade vsakršna možnost, da bi šlo za sina »izobčenega« Jurija Sigmunda, saj ta od leta 1657 ni več imel deželanskih pravic. Iz deželnostanovskih zapisnikov žal ni razvidno, kateri kranjski Valvasor je bil prosilec (*Supplicat*), ki je leta 1685 v imenu svojega »bratranca« (*Vettern*) Karla Ditriha zaprosil za triletno štipendijo.¹²⁰ Najverjetneje je šlo

za najvplivnejšega med njimi, za (njegovega polstrica) Karla (1617/20–1697), tedaj stanovskega poverjenika, torej člana najožjega stanovskega vodstva.¹²¹ Oznaka *Vetter* za Karla Ditriha pri tem ne moti, saj pomeni mlajšega sorodnika, v tem primeru nečaka.¹²² Lahko pa bi bil prosilec tudi Karlov 21-letni sin Janez Karel (1664–1739).¹²³ Kje in kako je Karel Ditrih študiral, ne vemo. Naslednjič ga srečamo osem let pozneje, ko je 12. januarja 1693 v Starem trgu pri Slovenj Gradcu kot baron – kar v resnici ni bil – stopil pred oltar z Marijo Eleonoro baronico Sauer.¹²⁴ Kdaj približno se je rodil, lahko bolj ali manj le ugibamo; sredi osemdesetih let je namreč študiral. Poročna matica ga implicitno navaja kot samskega, kar ne izključuje možnosti, da je bil že kdaj poročen, skoraj gotovo pa je bil ob poroki vsaj blizu polnoletnosti in je potemtakem prišel na svet pred letom 1670. Morebiti se je mladenič rodil v očetovem drugem zakonu in materi, ki je bila uglednejšega porekla kot prva žena Janeza Ditriha, ključarica Katarina Gaber, če že ni imela »žlahtne« krvi. To bi bila tudi ena od logičnih razlag, da se je Karlu Ditrihu uspelo oženiti z baronico, čeravno ubožno. Njegova iz-

¹²¹ Karel je bil stanovski poverjenik med letoma 1681 in 1685 (Golec, *Valvasorji*, str. 225).

¹²² Tudi Jernej Valvasor (H–II–4) govori leta 1636 o »meine drey Vettern der Valuasorn«, s čimer so mišljeni njegovi trije nečaki, sinovi pokojnega brata Adama (H–II–3) (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 7).

¹²³ Biografski podatki o njem: Golec, *Valvasorji*, str. 470–471.

¹²⁴ NSAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, M in P 1668–1699, s. p. – V vpisu v poročno matico ni veliko oprijemljivih podatkov razen zvenceh naslovov (*Illustrissimus D. Carolus Dietericus Valvasor Lib: Baro; Illustrissima Domicella Maria Eleonora Sauerin L: B:*), tako kot nista v posebno pomoči imeni poročnih prič »presvetlega« Janeza Karla Straßbergerja, nevestinega svaka, in Krištofa Ferdinanda barona Kulmerja, sosednjega graščaka. Janez Karel Straßberger, najverjetneje lastnik gradu Lindek pri Vojniku (prim. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 225), se je prejšnje leto kot vdovec oženil z nevestino sestro Suzano Elizabeto (NSAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, P 1668–1699, s. p., 11. 2. 1692). Kulmerjem je pripadal dvorec Rotenturn v Slovenj Gradcu (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 172), ki ga je Krištof Ferdinand kupil leta 1692 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 322). – Na podatke v starotrški poročni matici je očitno naletel Ignac Orožen (1819–1900), saj se na Orožna (brez osebnega imena) sklicuje Peter Radics, ki si je naredil regist in ga shranil med zapisi o Janezu Ditrihu. Tedaj je po vsem sodeč še sklepal, da je Karel Ditrih identičen s polihistorjevim bratom, čeprav naj bi bil ta po rodovniku v *Slavi* leta 1689 že pokojni; na regist vpisa v poročno matico je namreč pripisal »Hans Ditrih, Sohn Barthol., Aus dem Lande« (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, Bratje in sestre Janeza Vajkarda, Ivan Ditrih). Do podatka o poroki neznanega Valvasorja Karla Ditriha je moral Radics priti pozno, zato tega člana Valvasorjevega rodu ni upošteval v svojih objavah, vključno z monografijo o kranjskem polihistorju. Pomenljivo je, da Karla Ditriha ne omenja v razpravi Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem (1899). Morda se je Orožen odzval na Radicevo prošnjo v sklepu razprave, naj mu bralci posredujejo morebitne druge podatke o Valvasorjih na Štajerskem in drugod (Radics, Valvasorjev rod, str. 114).

dics, ki je pozno naletel na zaslišanje Gregorja Ferdinanda, je ugotovil, da je bil Jurij Sigmund polihistorjev bratranec, identičnost v dokumentu omenjenega Ditriha Valvasorja s polihistorjevim bratom Janezom Ditrihom pa je očitno prezrl; na to ni opozoril ne ob samem prepisu in tudi ne pri gradivu o tem Valvasorjevem bratu (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja). – *Wachsbossierer* (v viru *Waxpassierer*) so bili voskarji, ki so se ukvarjali z umetniškimi deli, na primer z modeli iz voska za vlivanje zvonov, izdelovali pa so tudi figure svetnikov in zlasti figurarno okrasje za razkošno umetno hrano (*Schauessen*) za dvor in plemstvo (Popelka, *Geschichte der Stadt Graz. II. Band*, str. 563).

¹¹⁹ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

¹²⁰ Prošnja se je nanašala na štipendijo za študij in »druge svobodne umetnosti«: »zu besserer Prosequierung seines Studii, und anderen freuen Khunsten« (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 907, sejni zapisniki 33, 1687–1693, fol. 128, 20. 3. 1685).

branka **Marija Eleonora baronica Sauer** (* ok. 1669, † 1719) se je, sodeč po navedbi starosti ob smrti, rodila okoli leta 1669, saj naj bi umrla stara približno petdeset let.¹²⁵ Bila je eden od petih otrok Jurija Andreja barona Sauerja in njegove žene Barbare Suzane, rojene baronice Schratzenbach,¹²⁶ iz gmotno precej skromne veje leta 1630 pobaronjenih Sauerjev,¹²⁷ v lasti katerih je bil dvorec Zavlar (*Feldenhofen*) pri Slovenj Gradcu. Ko se je leta 1693 poročila, ji je bilo okoli 24 let, starši so ji že predtem umrli, lastnica Zavlarja pa je bila njena zgodaj ovdovela svakinja Kristina Suzana.¹²⁸ Opozoriti kaže, da je nevestina tri leta prej

umrla mati Barbara Suzana izvirala iz rodbine pl. Schratzenbachov, katerih sorodniki so gospodarili na Ojstrici pri Vranskem, ki jo je svojčas imel v zakupu Janez Ditrih Valvasor, potem pa se je v njeni bližini ustalil z družino. Še več, Barbara Suzana Schratzenbach, omožena baronica Sauer, je bila sestra zgodaj umrle prve žene Karla Valvasorja Ane Kristine (* ok. 1627, † 1649).¹²⁹ Schratzenbachova ojstriška naveza je tako samo še dodaten posredni dokaz, da je moral biti Karel Ditrih res sin Janeza Ditriha.

Glede na pričakovano majhno doto mlade Marije Eleonore baronice Sauer ni nenavadna njena poroka z mladeničem iz ene od dveh »izobčenih«, s Kranjskega izseljenih rodbinskih vej Valvasorjev. Še posebej ne, če se je ta, ki ni mogel biti premožen, lahko pogojno naslavljal z baronom. Njegov zelo verjetni pravi stric Janez Vajkard Valvasor mu je nehote naredil nemajhno uslugo, ko je v *Slavi vojvodine Kranjske* implicitno »povzdignil« med barone tudi tiste Valvasorje, ki to niso bili.¹³⁰ Mladi Karel Ditrih samega sebe v stričevem monumentalnem delu sicer ni našel, lahko pa se je skliceval na svojega v *Slavi* omenjenega očeta Janeza Ditriha, ki se je po navedbi na rodovnem deblu »iz dežele izselil«.¹³¹ Pa tudi na polihistorjevo navedbo, da na rodovnem deblu ni otrok izseljenih Valvasorjev, ker za vse ne ve,¹³² in na uvrščenost Valvasorjev med tiste kranjske baronske družine, katerih rodbinske veje živijo tudi v raznih drugih deželah.¹³³

O nadaljnji usodi leta 1693 poročenega Karla Ditriha vemo zelo malo. Najverjetneje se je prišel v Stari trg pri Slovenj Gradcu samo oženit in je svojo izbranko takoj po poroki odpeljal drugam. Tako je vsaj soditi ob spoznanju, da v starotrških in slovenjgraških maticnih knjigah njegovo ime pogrešamo, navzočnost žene Marije Eleonore pa je izpričana samo dvakrat, prvič leta 1698, ko je bila v Starem trgu krstna botra,¹³⁴ in drugič 21 let pozneje, ko so v slovenjgraško mrliško matico vpisali njeno smrt. Petdesetletnica je umrla nenadne smrti in bila pokopana 15. maja 1719.¹³⁵ Tako kot v mrliški matici ni zapisano, da bi stalno živela kje drugje, ni podatka, ali je bila že vdova.¹³⁶ Kaj se je zgodilo s Karlom Ditrihom

riju (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 321, 322, 323). – O sorodstvenih razmerjih med Sauerji prim. Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 258.

¹²⁹ Gl. op. 27.

¹³⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 107. – Prim. Golec, *Valvasorji*, str. 26.

¹³¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹³² Prav tam, str. 108.

¹³³ Prav tam, str. 106.

¹³⁴ Botrovala je skupaj s »presvetlim gospodom Sauerjem« brez navedenega osebnega imena, tj. bodisi s svojim bratom ali nečakom (NŠAM, Maticne knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, R 1693–1708, s. p., 19. 2. 1698). Glede na to, da so bili baroni Sauerji, gospodarji gradiča Zavlar v Starem trgu, v svoji okolici zelo iskani krstni botri, je odsotnost zakoncev Valvasor kot botrov še očitnejša. Lahko da je bila Marija Eleonora ob edinem botrstvu samo na obisku pri sorodnikih.

¹³⁵ NŠAM, Maticne knjige, Slovenj Gradec, M 1683–1761, s. p.

¹³⁶ Ko je šest let pozneje umrla njena 73-letna svakinja Kristina

¹²⁵ NŠAM, Maticne knjige, Slovenj Gradec, M 1683–1761, s. p., 15. 5. 1719.

¹²⁶ Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 258; ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 120, Genealogica R–Z, Sauer, pag. 93.

¹²⁷ Sauerji so izvirali s Kranjskega in so tudi po preselitvi na Štajersko in Koroško v plemiškem predikatu obdržali ime gradu Kozjak na Dolenjskem (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 315). V baronski stan je bil leta 1630 povzdignjen ded Marije Eleonore, koroški deželan Jurij (Andrej) Sauer »von Kosiak zu Schratzenegk« (Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 258); skupaj z bratom in dvema bratrancema je dobil predikat »Sauer Freiherr zu Kosiak, Herr auf Wellan, Schönstein und Lilgenberg« (Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 225), povzdignitev v grofe pa je leta 1668 dosegla le veja bratranca Janeza Karla z Borla (Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 259–260; Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 226).

¹²⁸ Oče Jurij Andrej je leta 1677 prodal dvorec Dobrova (Gutenhart) pri Velenju, last svoje matere Elizabete (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 319). O njegovi smrti ni podatkov, ženo (Barbaro) Suzano, rojeno baronico Schratzenbach (v mrliški matici je navedena kot rojena grofica), pa so položili v kapelo starotrške župnijske cerkve 10. septembra 1690, staro okoli 58 let (NŠAM, Maticne knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, M 1668–1699, s. p.). Rodila se je torej okrog leta 1632 in je še zelo mlada rodila sina Ferdinanda Ernesta; temu starotrška mrliška matica leta 1723 bodisi pripisuje preveč let – 80, kar pomeni, da bi se rodil že leta 1643 (prav tam, M 1700–1726, s. p., 15. 4. 1723), ali pa so ob smrti podcenili starost njegove matere. Ni sicer nemogoče, da bi bil 26 let starejši od sestre Marije Eleonore, poročene Valvasor. Ne onadva ne drugi sorojenci niso bili krščeni v Starem trgu (prim. prav tam, R 1646–1665, R 1665–1678). Vdova Kristina Suzana, pokopana leta 1725 v Slovenj Gradcu v starosti 73 let (prav tam, Slovenj Gradec, M 1683–1761, s. p., 20. 3. 1725) in torej rojena okoli leta 1652, je morala biti žena njenega brata Franca Jurija. Njen naslednik na Zavlarju je bil sin Janez Jurij, ki se je glede na navedbo starosti 50 let ob smrti leta 1731 (prav tam, Stari trg pri Slovenj Gradcu, M 1727–1756, s. p., 3. 5. 1731) rodil okoli leta 1681, vendar ne v župniji Stari trg (prim. prav tam, R 1678–1692). Kako je družina Jurija Andreja Sauerja prišla do gradiča Zavlar v Starem trgu, ni povsem jasno. Po štajerski imenjski knjigi sta to posest leta 1624 kupila njegov bratranec Franc Sauer z ženo Marijo Salomo, od leta 1631 do 1694 pa v knjigi ni podatkov o lastnikih (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 100, 323). Za vmesni čas je v starotrških župnijskih maticah sicer potrjena navzočnost Sauerjev, a samo rodbinsko ime prek njihove služinčadi: npr. »apud Illmam Saurerin«, »apud Illmum Dominum Shauer« (NŠAM, Maticne knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, R 1646–1665, 22. 1. 1664, 9. 3. 1670, 19. 2. 1671, 16. 7. 1673; P 1646–1665, 21. 5. 1662, 25. 5. 1665). Po Schmutzu je Kristina Suzana posedovala Zavlar že leta 1681 (Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Erster Theil*, str. 363), po štajerski imenjski knjigi pa je to posest prejela leta 1694, potem ko je dve leti prej kupila bližnji Rotenturn in ga prodala Kristofu Ferdinandu baronu Kulmerju; Zavlar je leta 1717 izročila sinu Janezu Ju-

Zadnje pričevanje o Karlu Ditrihu Valvasorju v sejnih zapisnikih kranjskih deželnih stanov 7. decembra 1697 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 338v; foto Igor Lapajne).

Valvasorjem, ostaja še naprej neznanka. V starotrški župniji in slovenjgraškem vikariatu se po ženini smrti ni ponovno poročil in tam ga tudi niso pokopali.¹³⁷ Zadnjič ga srečamo le slabih pet let po poroki, konec leta 1697, ko je kranjske stanovske poverjenike prosil, naj finančno podprejo njegovo potovanje v Rim, ti pa so ga napolnili na deželne stanove.¹³⁸ Ali se je pri teh nato res potegoval za denar in ali se je dejansko odpravil v Italijo, je vprašanje brez odgovora.¹³⁹ Tudi o njegovih morebitnih potomcih ne vemo ničesar. Veliko bolj verjetno kot na Kranjskem je Karel Ditrih živel in umrl drugje, bržčas na (rodnem) Štajerskem, kjer pa ne njega ne njegove žene ni najti med zemljiškimi gospodi.¹⁴⁰

Drugače kot za Karla Ditriha je manj indicev, da bi bili sinovi polihistorjevega brata Janeza Ditriha tudi trije drugi »nerazvrščeni« Valvasorji. Verjetnost je največja pri prvem, za vse pa imamo le malo opornih točk, saj so znani zgolj iz ene do največ treh omemb. Prvi je **Jožef** (* ok. 1672–75, † ne pred 1692), leta 1691 in 1692 izpričan kot baron na ljubljanski jezuitski gimnaziji, obakrat v zadnjem, reto-

ričnem razredu.¹⁴¹ Ob drugi omembi bi bil torej star med 17 in 20 let, bolj verjetno bliže višji številki in potemtakem rojen v prvi polovici sedemdesetih let. Baronski naslov pri tem ne moti, saj ga imajo v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete od leta 1690 dalje vsi Valvasorji brez razlike.¹⁴² Glede na to, da je bil Jožef leta 1692 v zadnjem razredu gimnazije, je skoraj brez dvoma istoveten z *Janezom Jožefom*, ki je dve leti zatem (1694) v Vidmu od oglejskega patriarha prejel tonzuro, nič pa ni znanega o njegovih morebitnih nadaljnjih posvečenjih do vključno mašniškega. V ordinacijskem zapisniku je označen po Šmartnem »blizu Ljubljane« (*ex sancto Martino prope Labacum*), kar je nedvomno Šmartno pri Litiji.¹⁴³ Takšna opredelitev izvora je zelo verjetno povezana s tem, da je po očetovi smrti (med 1683 in 1689) našel novi dom pri (svojem stricu) polihistorju Janezu Vajkardu na Bogenšperku, o čemer ni sicer nobenih poročil.¹⁴⁴ Ker med kranjskimi Valvasorji

¹⁴¹ Podatka o šolanju sta iz kongregacijske knjige Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 398, 401).

¹⁴² Edina delna izjema je Maksimilijan Anton, ki je leta 1694 naveden kot baron, naslednje leto pa le kot plemeniti (*à Valvasor*) in s prvim imenom Maksimilijan (prav tam, pag. 419 in 425).

¹⁴³ AAU, ACAU, Ordinazioni sacre, busta 633, Ordinazioni sacre 1691–1699, s. p., 18. 9. 1694. – O neomenjanju nadaljnjih posvečenj prim. prav tam, Ordinazioni sacre, busta 633, Ordinazioni sacre 1691–1699; busta 634, Ordinazioni sacre 1700–1711.

¹⁴⁴ V bližini Šmartna, v dvorcu Sela, je od leta 1684 je živel z otroki tudi vdova polihistorjevega brata Janeza Herbarda Valvasorja, vnovič omožena Marija Saloma, vendar je izključeno, da bi bil Jožef identičen z njunim sinom, ki ga rodovno deblo v *Slavi* imenuje Jošt. Pri zadnjem je šlo namreč za poznejšega duhovnika Franca Jožefa (1677–1721), ki je končal gimnazijo šele leta 1700 (Golec, *Valvasorji*, str. 410). Ker Marija Saloma na svoj novi dom ni vzela niti obeh moževih

Suzana, že dolgo vdova, v mrliški knjigi prav tako ni podatka, da gre za vdovo (prav tam, s. p., 20. 3. 1725). Kot vdova je sva-kinja nekajkrat navedena v krstnih maticah (prav tam, Stari trg pri Slovenj Gradcu, R 1693–1708, s. p., 3. 8. 1693; Slovenj Gradec, R 1683–1765, s. p., 10. 1. 1696, 18. 9. 1698) in že leta 1692 v štajerski imenjski knjigi (StLA, B 249/5, Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 322, 323).

¹³⁷ Prim. NŠAM, Matične knjige, Stari trg pri Slovenj Gradcu, P 1700–1726, M 1700–1726, M 1727–1756; Slovenj Gradec, M 1683–1761 in P 1683–1770.

¹³⁸ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 338v, 7. 12. 1697.

¹³⁹ Sejni zapisniki deželnih stanov na to vprašanje niso dali odgovora (prav tam, šk. 908–913).

¹⁴⁰ StLA, B 249/7, Sikora, *Gesamtverzeichnis*; Pirchegger, *Die Untersteiermark*.

leta 1689 ni bilo nobenega drugega Jožefa,¹⁴⁵ ga gre iskati med nekranjskimi. In ker Jurij Sigmund (* ok. 1618, † 1686–89) od leta 1657 ni bil več kranjski deželan in je živel dlje od Kranjske kot Janez Ditrih, je bil Jožef verjetneje sin zadnjega.

Ob tej predpostavki lahko polihistorjevemu bratu Janezu Ditrihu s pridržki pripišemo kot sinova še dva Valvasorja, prav tako izpričana samo v šolskih letih. Prvi je **Franc Bernard** (* ok. 1675, † ne pred 1693), leta 1693 naveden kot baron v petem, poetičnem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije.¹⁴⁶ Možnost, da gre za sina Janeza Ditriha, močno povečuje ugotovitev, da je Franc Bernard Valvasor leta 1693 in 1694 dvakrat botroval v Št. Pavlu pri Preboldu (danes Prebold), obakrat otroku preprostih staršev.¹⁴⁷ Posebej je pomenljivo, da je bila pri drugem krstu skupaj z njim botra »presvetla gospodična« Ana Katarina (baronica) Sauer (*Illma Domicella Anna Catharina Saverin*), nihče drug kot sestra dobro znane baronice Marije Eleonore, ki se je eno leto prej omožila s Karlom Ditrihom Valvasorjem.¹⁴⁸ Franc Bernard se je torej moral roditi sredi sedemdesetih let, kakšni dve leti za Jožefom, ki je študiral malo pred njim. Tudi ta ne more biti istoveten z nobenim sinom medijskega gospoda Janeza Herbarda, čeprav bi bila po sredi zamenjava drugega imena: Bernard namesto Franc. Franc Erazem (1681–po 1703), najmlajši sin Janeza Herbarda, je imel tedaj šele 12 let in se je šolal več let pozneje.¹⁴⁹ Jožef in Franc Bernard bi bila glede na čas rojstva lahko tista dva po imenu neznana sinova Janeza Ditriha, ki sta se okoli leta 1710 zadrževala v Gradcu, nato pa domnevno odrinila na vojsko. Po starosti bi veliko bolj ustrezala kakor petdesetletnika Janez Jurij in Ferdinand. Morda je Franc Bernard identičen z »baronom« Francem Valvasorjem, čigar

otrok iz prvega zakona (prav tam, str. 399), je komaj verjetno, da bi se pri njej pod varuštvom njenega novega moža znašel (Janez) Jožef, domnevno sin moževega brata Janeza Ditriha. Veliko bolj logično in v skladu s tedanjimi običaji je bilo, da je vlogo mladoletnikovega varuha prevzel očetov brat, in to je bil Janez Vajkard z Bogenšperka. Ta je Bogenšperk sicer prodal že leta 1692, dve leti preden je Janez Jožef prejel tonzuro, vendar ta podatek glede na siceršnjo prakso opredeljevanja ne moti. Za opredelitev Janeza Jožefa Valvasorja po Smartnem imamo analogijo pri polihistorjevih sinovih, ki sta nekaj let pozneje kot dijaka označena po Knežiji pri Litiji, dvorcu svojega varuha, materinega brata Janeza Jožefa Graffenwegerja (prav tam, str. 356, op. 1525).

¹⁴⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁴⁶ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 412. – Baronski naslov ni moteč, ker ga kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete v tem času daje vsem Valvasorjem.

¹⁴⁷ »Illmo Dno francisco Bernardo à Valvasor« (NŠAM, Matične knjige, Prebold, R 1680–1726, s. p., 11. 12. 1693, 22. 1. 1694; prim. Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 179). Pri prvem botrovanju je šlo za krščenko iz Šentlovrca, kar bi kazalo, da je treba tam iskati tudi botrovo domovanje. Krajevni izvor druge krščenke ni naveden.

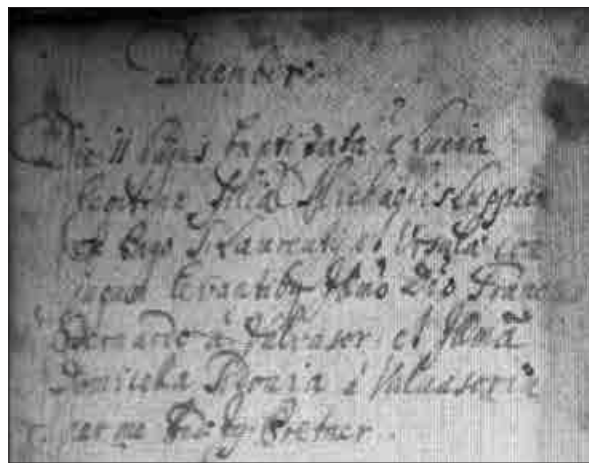
¹⁴⁸ O sorodstvenem razmerju: Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 258; ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 120, Genealogica R–Z, Sauer, pag. 93.

¹⁴⁹ Golec, *Valvasorji*, str. 409, 468.

starosti ne poznamo, ko so ga 6. junija 1732 pokopali v ljubljanski stolnici.¹⁵⁰

Zadnji potencialni sin Janeza Ditriha je **Ernest Sigmund** (* ok. 1685, † ne pred 1698), o katerem imamo edini podatek iz leta 1698, ko je vstopil v znano latinsko šolo v Rušah pri Mariboru. V ruški kroniki je naveden med plemiči, kot baron,¹⁵¹ roditi pa se je moral v osemdesetih letih. Lahko bi bil sin Janeza Ditriha, ki je kot živ zadnjič izpričan leta 1683, prav tako pa bi utegnil biti že njegov vnuk, sin enega od sinov, rojenih leta 1659 in 1661.

Končno sta tu še dve gospodični, ki ju poznamo samo kot krstni botri. Obstaja precejšnja možnost, da gre v resnici za isto osebo. »Domicella Anna Maria Valuishorin«, ki je 22. oktobra 1687 botrovala v Braslovčah,¹⁵² ne more biti identična z Ano Marijo, najstarejšo hčerko Janeza Ditriha in Katarine (* 1658), saj se je ta že leta 1680 omožila. Po vsej verjetnosti se je duhovnik pri osebnem imenu botre zmotil in je šlo v resnici za **Sidonijo**, ki je kot »Illma Domicella Sidonia á Valuasorin« botrovala 11. decembra 1693 v Št. Pavlu pri Preboldu skupaj s Francem Bernardom Valvasorjem,¹⁵³ najverjetneje svojim bratom. Tako kot ni znanega ničesar o nadaljnji usodi Franca Bernarda, tudi Sidonija čaka na kakšno naključno odkritje. Očitno sta tedaj živela nekje

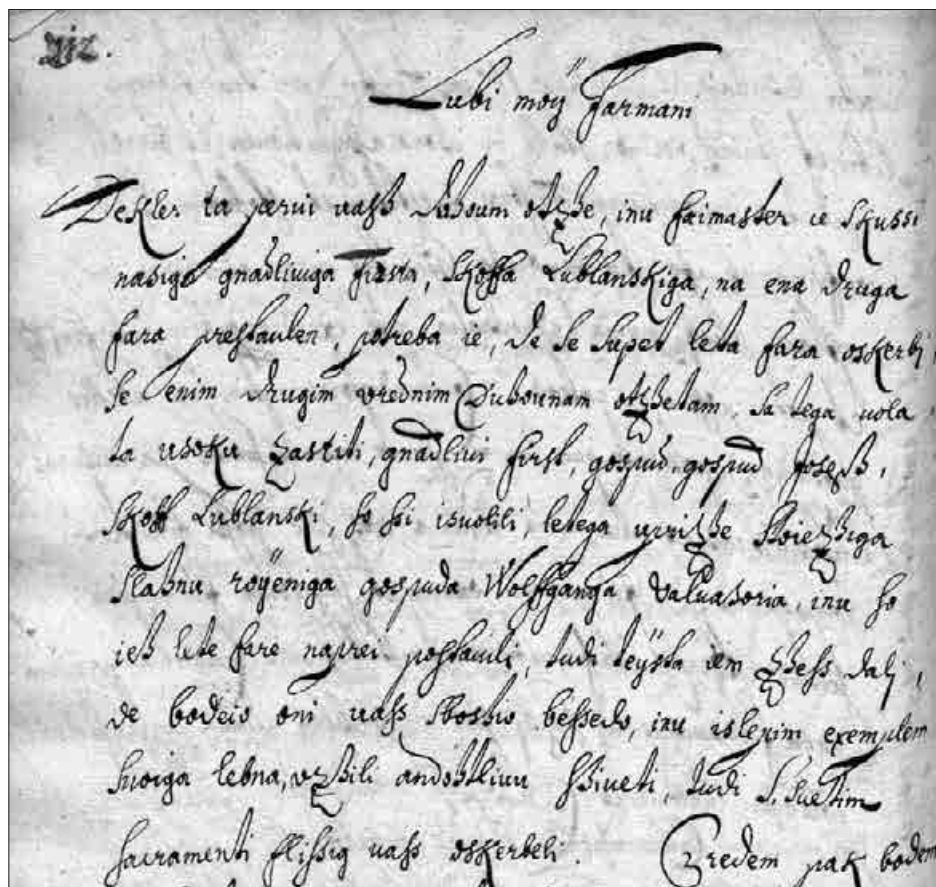
Omemba Franca Bernarda in Sidonije Valvasor kot krstnih botrov 11. decembra 1693 v Št. Pavlu pri Preboldu (NŠAM, Matične knjige, Prebold, R 1680–1726, s. p.).

¹⁵⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 328.

¹⁵¹ V Ruški kroniki iz srede 18. stoletja je naveden kot baron, tako kot brez razlike vsi Valvasorji (Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 90; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 189).

¹⁵² NŠAM, Matične knjige, Braslovče, R 1672–1708, s. p.

¹⁵³ NŠAM, Matične knjige, Prebold, R 1680–1726, s. p., 11. 12. 1693. – I. Orožen se je pri povzemanju podatkov iz krstne matice dvakrat uštel: prvič pri letnici prvega krsta – 1694 namesto 1693 – in drugič pri Sidonijinem imenu: »Fräulein Daniela Sidonia« (Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 179).

Nagovor župljanom župnije Sv. Vid na Planini (Šentvid pri Planini) s prisego novoumeščenega župnijskega upravitelja Wolfganga Jerneja Valvasorja iz leta 1678 je najzgodnejše besedilo v slovenščini, ki govori o katerem od članov Valvasorjeve rodbine (ABP, Ordinariatsarchiv, Bände, B 41, pag. 212).

na območju šentpavelske župnije, po vsej verjetnosti v dvorcu Thurn ali Štok v Sentlovrencu, ki je bil v lasti rodbine Gratler.¹⁵⁴ Pomenljivo je dejstvo, da se je družina njegovega gospodarja Janeza Franca Graterlerja prav v tem času, med letoma 1690 in 1695, preselila na poprej Valvasorjevo posest Končevo.

Če povzamemo ugotovitve o rodu polihistorjevega najstarejšega pravega brata Janeza Ditriha, pride mo torej do spoznanja, da je imel ta »izgnani« brat gotovo več otrok, in ne le tiste štiri, ki so bili potrjeno njegovi. Tri sinove srečujemo še kot odrasčajoče oziroma že odrasle, le za Karla Ditriha vemo, da se je poročil, ne poznamo pa njegovih morebitnih otrok. Prav tako ni znano, kakšna je bila nadaljnja usoda Ane Marije, ki se je poročila v Žalcu in od tam kmalu odšla.

Ta revna veja Valvasorjev je po vsej verjetnosti vsaj po moški strani ugasnila že v drugi ali najpoznejše v tretji generaciji. Nazadnje sta dva sinova Janeza Ditriha okoli leta 1710 izpričana v Gradcu, od koder sta tedaj odšla neznanu kam. Tudi če se je kateri od

otrok ali vnukov kdaj vrnil v Savinjsko dolino ali na Kranjsko, pa tam vsekakor ni pognal korenin, s katerimi bi se Valvasorjevo rodbinsko ime nadaljevalo.

Polihistorjev mlajši brat Wolfgang Jernej, nazadnje župnik v Žalcu

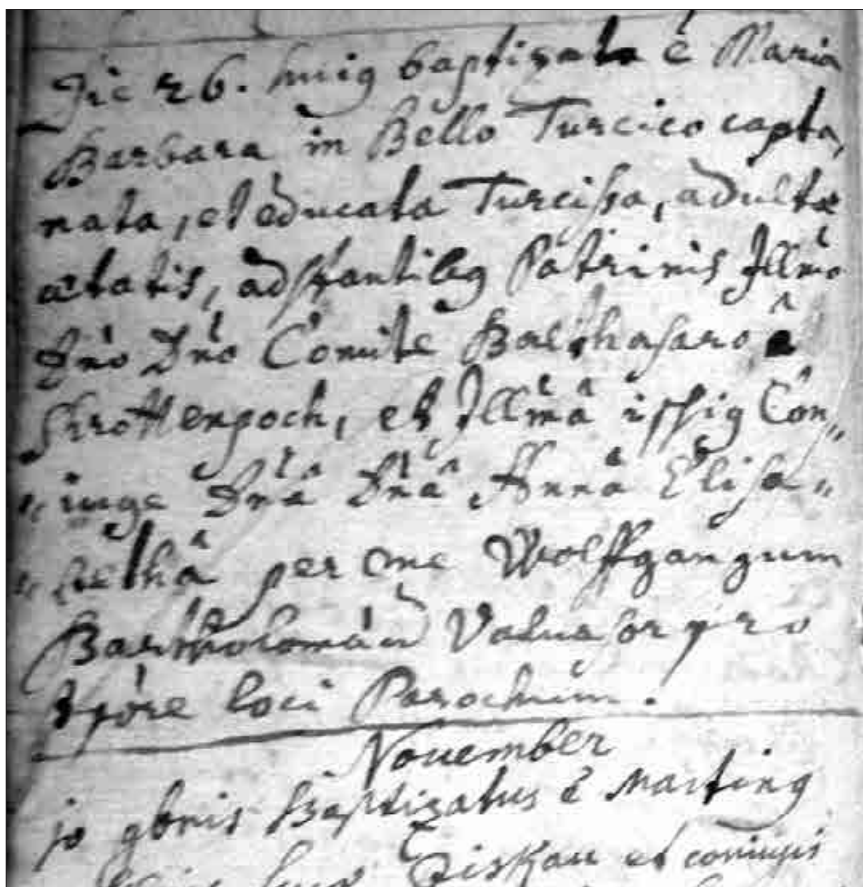
Savinjska dolina je verjetno bolj kot družino Janeza Ditriha poznala njegovega mlajšega brata, žalskega župnika Wolfganga Jerneja Valvasorja (* 1646, † 1691). Wolfgang Jernej je eden od samo treh otrok Jerneja Valvasorja, za katere imamo natančne krstne podatke. Tako kot Janez Vajkard (* 1641) in zgodaj umrli Janez Ferdinand (* 1649) je bil namreč krščen v ljubljanski stolnici, in sicer 30. septembra 1646.¹⁵⁵

Enako kot starejši, prav tako zgodaj preminuli brat Wolfgang Kajetan (* 1635–38, † 1652–57) se je sprva šolal na znani latinski šoli v Rušah, kjer ga kot šolarja začetnika srečamo leta 1655.¹⁵⁶ Očitno je že

¹⁵⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1638–1643, pag. 163; R 1643–1653, pag. 143 in 218.

¹⁵⁶ Župnijski arhiv Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 17v; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 140; Radics, *Johann Weikhard*, str. 348.

¹⁵⁴ Dolinar, *Pogled v preteklost vasi*, str. 19. Prim. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 139–140.

Vpis krsta odrasle Turkinje v žalski krstni matici, ki jo je 26. oktobra 1687 krstil Wolfgang Jernej Valvasor (Župnijski arhiv Zalec, Matične knjige, krstna matična knjiga 1684–1702, s. p.).

leta 1656, star komaj deset let, prestopil na ljubljansko jezuitsko gimnazijo, saj ga 8. septembra 1662 najdemo v najvišjem, šestem ali retoričnem razredu.¹⁵⁷ Nadaljnja študijska pot ga je vodila v Gradec, kjer je leta 1666 pri 20-ih promoviral,¹⁵⁸ ni pa znano, kdaj in kje je prejel kleriška posvečenja do vključno mašniškega.¹⁵⁹ Prvič ga kot duhovnika srečamo leta 1675 pri 29ih, ko je že upravljal beneficij v Marijini kapeli na Mediji in se tam oziroma v bližini tudi zadrževal.¹⁶⁰ V skladu z ustanovnimi določili bene-

ficija iz leta 1650 je prevzel patronat nad to »večno ustanovo« svojega očeta, vendar tako, da je beneficij oskrboval prek drugega, stalnega duhovnika.¹⁶¹

V škofijski službi mu je mogoče slediti šele od leta 1678, ko mu je bilo 32 let in je nastopil službo župnijskega vikarja v Šentvidu pri Planini na Štajerskem. Dve leti pozneje je odšel za vikarja v Mozirje, tam preživel epidemijo kuge (1682), nato pa devet let, od 1682 do 1691, kot župnik služboval v Žalcu.¹⁶² Materin sorodnik Vid Kristof baron Rauber, ki se je preselil na Frankovsko, mu je medtem leta 1687 priskrbel še dodatno čast in dohodke s podelitvijo be-

¹⁵⁷ Leta 1662 je bil kot dijak retoričnega razreda vpisan v kongregacijsko knjigo Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 246).

¹⁵⁸ V promocijski knjigi graške jezuitske univerze je vpisan kot: *Wolfgangus Bartholomaeus Valvasor, Carniolus, Provincialis Labacensis* (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 218).

¹⁵⁹ Njegovega imena ne najdemo med duhovniki, posvečenimi v Ljubljani, Gradcu, na Dunaju, v Vidmu in Zagrebu, vendar gradivo o posvečenjih ni popolno. Prim. NŠAL, NŠAL 572, šk. 383, Ordinacijski zapisnik 1577–1824; DAG, XX–C–3, Ordinationsprotokoll 1633–1678; DAW, Ordinationsprotokoll 1638–1708; AAU, ACAU, Ordinationi sacre, busta 631, Ordinationi sacre 1646–1684; NAZ, Protocola Varia – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, Varia (knjiga rednika 1668–1751).

¹⁶⁰ Golec, *Valvasorji*, str. 200–201.

¹⁶¹ O takšni upravi govori polihistor še leta 1689 pri opisu Medije v XI. knjigi *Slave*. Po njegovih besedah je ustanova prešla z najstarejšega brata Karla na Wolfganga Jerneja, ko je postal duhovnik (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165), torej ne prej kot malo pred letom 1670, če je bil izjemoma posvečen pred dopolnjenim 24. letom. O upravljanju beneficija prek kaplana poznamo kratko poročilo Wolfganga Jerneja iz leta 1684 (NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 49/22, Y Valvasorjev beneficij, 9. 10. 1684).

¹⁶² O življenjski poti Jerneja Wolfganga Valvasorja: Radics, *Valvasor-Studien XXVIII*, str. 347; XXIX, str. 355; XXX, str. 363; Radics, *Valvasorjev rod*, str. 110–113 (v prispevku, prevodu iz nemščine, je prišlo tudi do vsebinske napake: krajevno ime Prassberg je prevedeno kot Braslovče namesto kot Mozirje).

neficija pri oltarju sv. Barbare in Marjete v ljubljanski stolnici.¹⁶³

O njegovem delovanju v Žalcu je znanega zelo malo. Janez Vajkard ga leta 1689 na Valvasorjevem rodovnem deblu v IX. knjigi *Slave* in v opisu Medije v XI. knjigi imenuje župnik in komisar v Žalcu.¹⁶⁴ V galeriji portretov žalskih župnikov v tamkajšnjem župnišču njegov portret pogrešamo, pa tudi sicer ni o sebi pustil posebnih pričevanj. Tako vemo o njegovem župnikovanju samo to, kar nam povedo župniške matične knjige. Župnik Wolfgang Jernej je za krščevanje uporabljal kaplane, sam pa je krščeval zelo redko: prvič je kot krščevalec vpisan 8. avgusta 1682 in zadnjič 14. septembra 1691. Med drugim je 26. oktobra 1687 krstil med dunajsko vojno zajeto odraslo Turkinjo, ki so ji dali ime Marija Barbara, njena krstna botra pa sta bila Baltazar grof Schrattenbach in njegova soproga Ana Elizabeta. Na mestu župnika ga je nasledil Franc Sigmund pl. Apfalter, ki je v vlogi krščevalca prvokrat izpričan 7. septembra 1692.¹⁶⁵

Menjavo župnika je Radics razlagal z odhodom Wolfganga Jerneja v Ljubljano,¹⁶⁶ kar vsekakor ne drži. O njegovi smrti jeseni 1691 ali v začetku 1692 ni bilo dvomov že zato, ker v ljubljanskih škofijskih protokolih pogrešamo zapis o njegovem odstopu z mesta beneficiata v ljubljanski stolnici.¹⁶⁷ Namesto tega je 26. marca 1692 zapisano, da je bil na izpraznjeno beneficiatno mesto umeščen Albert Ernest baron Rauber. Tega je prezentiral njegov oče Vid Krištof baron Rauber, ki je živel na daljnem Frankovskem, to pa pomeni, da je moralo od smrti Wolfganga

Jerneja Valvasorja miniti vsaj že nekaj tednov.¹⁶⁸ Kdaj natanko je umrl, ostaja neznanka. V žalski mrliški matici je namreč prav za ta čas daljša vrzel (od 29. junija 1685 do 10. avgusta 1692), v ljubljanski in v vaški mrliški matici pa zapisa o njegovi smrti ni.¹⁶⁹ Njegove posmrtno ostanke bi lahko prenesli na Medijo in jih tam pokopali brez vpisa v mrliško matico župnije Vače, kar pri članih Valvasorjeve rodbine v tem času še zdaleč ne bi bil edini primer.¹⁷⁰

Dokler ni bil po naključju odkrit zapuščinski inventar izvršitelja njegove oporoke Janeza Baltazarja grofa Schrattenbacha, graščaka v bližnjem Zalogu,¹⁷¹ je bilo mogoče samo z veliko verjetnostjo sklepati, da je do smrti ostal žalski župnik in da je umrl najpozneje v začetku leta 1692. Danes vemo, da se je njegova življenjska pot iztekla jeseni 1691 in da je moral biti pred smrtjo bolan. V Schrattenbachovem zapuščinskem inventarju se namreč cel sklop popisanih spisov nanaša na Valvasorjevo zapuščino.¹⁷² Med temi je bila njegova oporoča brez datuma in podpisa, od datiranih pobotnic, nastalih med 9. decembrom 1691 in 12. aprilom 1692, pa je za določitev časa župnikove smrti odločilna pobotnica stiškega odvetnika Mihaela Merherja o prejeti inventurni taksi z dne 30. decembra 1691.¹⁷³ Pobotnica se nesporno se nanaša na inventuro Valvasorjeve zapuščine, kar pomeni da je žalski župnik Wolfgang Jernej umrl vsaj kakšna dva tedna ali več prej, vsekakor ne pred sredo septembra, ko je zadnjič izpričan kot živ.

Kot vse kaže, je bil Wolfgang Jernej nazadnje varuh otrok svoje pokojne sestre Marije Izabele (* 1650–51, † 1683–85), ki se je izneverila rodbini, ko je neznanu kje stopila pred oltar z neplemičem Lovrencem Klančnikom (* ok. 1645, † 1688). Zakonca sta živela v Gornjem Gradu, kjer je Klančnik vodil nakladninski urad in kjer so se jima med letoma 1675 in 1682 rodili štirje otroci. Po ženini smrti je izpričan kot vnovič poročeni kamniški mitničar, Marijo Izabelo pa je preživel le za nekaj let.¹⁷⁴ O njunih otrocih,

¹⁶³ Podatki o beneficiju v ljubljanski stolnici so v obeh prispevkih povzeti zgolj po: Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 760. – Ohranjen je reverz Wolfganga Jerneja ob prevzemu beneficija 19. marca 1687, ki navaja beneficiatove obveznosti in priča, da je Valvasorja na to mesto prezentiral Vid (Krištof) baron Rauber (NŠAL, NŠAL 1, fasc. 35, Spisi I, 35/16, 19. 3. 1687). Istega dne je Wolfgang Jernej v ljubljanskih škofijskih protokolih, v zapisu o umestitvi, označen kot baron in kot (župnijski) vikar v Žalcu (NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, šk. 9, protokoli 15, 1687, pag. 65). Oznaka baron ni upravičena in tudi sam se v reverzu ni tako podpisal. – O Vidu Krištofu baronu Rauberju, sicer dobrem znancu Janeza Vajkarda Valvasorja, gl. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 636–638; Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 232–234. – Reisp je opozoril, da so Wolfgangu Jerneju omogočili mesto vikarja pri Sv. Vidu na Planini Mosconi, sorodniki prvega kranjskega Valvasorja (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52).

¹⁶⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109; *XI*, str. 165.

¹⁶⁵ Župnijski arhiv Žalec, Matične knjige, krstni matični knjigi 1661–1683 in 1684–1702, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696. O njegovih krščencih gl. tudi: Radics, Valvasor-Studien XXX, str. 363.

¹⁶⁶ Radics, Valvasor-Studien XXX, str. 363; Radics, Valvasorjev rod, str. 113. Radicsevi izpiski ne ponujajo nobene opore za ugotavljanje nadaljnje življenjske poti Wolfganga Jerneja (ARŠ, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja, Volf Jernej).

¹⁶⁷ Prim. NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, šk. 9, protokoli 15a, 1688–1689; šk. 10, protokoli 16, 1690–1691; prav tam, protokoli 17, 1692–1693.

¹⁶⁸ NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, šk. 10, protokoli 17, 1692–1693, pag. 58–59.

¹⁶⁹ Župnijski arhiv Žalec, Matične knjige, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696; prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735; NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723; za Kranjsko prim. še: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*.

¹⁷⁰ O pokopih na Mediji gl. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103–104.

¹⁷¹ StLA, Landrecht, K 1138, Schrattenbach (6), 25. 8. 1693, s. p.

¹⁷² StLA, Landrecht, K 1138, Schrattenbach (6), 25. 8. 1693, s. p./Nr. 161–167.

¹⁷³ Prav tam, s. p./Nr. 163.

¹⁷⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 205–207. – Nedavno odkritje v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu je potrdilo domnevo, da je bil Lovrenc Klančnik Korošec. Po lastni izjavi iz leta 1685 je imel tedaj okoli 40 let, kar pomeni, da se je rodil okrog leta 1645. Podatek se povsem ujema s starostjo Lovrenca Klančnika, ki ga med letoma 1657 in 1662 srečujemo na celovski jezuitski gimnaziji. V prvem razredu leta 1657 je naveden kot Korošec in uradniški otrok (*Carint. official.*), naslednje leto celo kot »nobilis«, nato pa v letih 1660, 1661 in 1662 kot

ki so še majhni ostali popolne sirote, ne vemo drugega kot to, kar se je ohranilo v popisu spisov njihovega strica Volfganga Jerneja v Schrattenbachovem zapuščinskem inventarju: da so spisi Klančnikovih sirot (*Glantschniggischen Pupillen*) spravljeni v posebnem predalu. Iz kratkega popisa dokumentov lahko razberemo, da gre za otroke njegove sestre, med spisi pa so sumarno navedene njene in moževe pravne zadeve. Tako ni znano niti, koliko od vsaj štirih Klančnikovih otrok je preživel starše in ali so prebivali pri stricu, žalskem župniku.¹⁷⁵

Zgodbe še ni konec

Po smrti žalskega župnika Volfganga Jerneja je Valvasorjevo rodbinsko ime izpričano v Spodnji Savinjski dolini le še v letih 1693 in 1694 pri dveh krstnih botrih, pri mladem Francu Bernardu in gospodični Sidoniji, potem pa ni o njem vsaj za zdaj najti nobenih sledov. Kot rečeno, so se geni potomcev Janeza Ditriha prenašali po ženski strani in živijo v pokrajini morda še danes.

Na različne načine je Spodnja Savinjska dolina še zelo dolgo ostala povezana s potomci kranjskih Valvasorjev z drugimi priimki.

Na prvem mestu gre opozoriti na pravnikinjo polihistorjevega starejšega polbrata Karla, **Marijo Antonijo baronico Valvasor** (* 1749, † 1813), Ljubljankanko, omoženo z Janezom Jakobom **grofom Gaisruckom** (* 1737, † 1801), državnim uradnikom v Celovcu, Gradcu in Ljubljani, nazadnje guvernerjem Galicije v Lvovu, kjer sta se iztekli tudi njuni življenjski poti. Zakonca s številnimi otroki, od katerih je eden, Karel Kajetan grof Gaisruck (* 1769, Celovec, † 1846, Milano), postal celo vpliven milanski nadškof in kardinal, sta imela zelo dolgo stike s slovenskim delom Štajerske, od koder je izviral grof Janez Jakob. Ta je kmalu po poroki kupil in četrto stoletja, od leta 1767 do 1791 obdržal gospostvo Ojstrica. Družina se je v tem odmaknjenem koticu Spodnje Savinjske doline mudila le občasno, o čemer ni sicer nobenih neposrednih pričevanj, je pa Ojstrica ena od možnih lokacij, kjer bi se lahko hranila dragocena zbirka portretov članov Valvasorjeve rodbine, preden so se znašli na gradu Plankenwart pri Gradcu, ki je prav leta 1791 prišel ponovno v last grofov Stürgkh. Dve leti zatem (1793) je postal njegov gospodar Karel Anton grof Stürgkh (1764–1825), soproj Marije Kristine grofice Gaisruck (1767–1839), prapravnkinje Karla barona Valvasorja. Zbirka portretov osmih Valvasorjev od 16. do srede 18. stoletja, je okoli leta 1900 prešla v last kranjskega Deželnega muzeja in

je danes shranjena v Narodni galeriji v Ljubljani. Končno gre omeniti, da je bil potomec Karla Valvasorja, pravnik omenjene Marije Kristine, tisti Karl grof Stürgkh (1859–1916), ki je v odločilnem času za dvojno monarhijo, sredi prve svetovne vojne kot avstrijski ministrski predsednik postal žrtev atentata.¹⁷⁶

Ko sta bila zakonca Gaisruck prvo leto lastnika Ojstrice, se je v bližnjem dvorcu Podgrad pri Vranskem rodil **Anton pl. Hohenwart** (1768–1846), prapravnuk polihistorjevega polbrata Karla Valvasorja, vnet zbiralec starin, ki ga lahko upravičeno imenujemo »prvi krški muzealec«. Najverjetneje je prav ta človek (so)kriv, da so v Krškem sredi 19. stoletja razglasili za zadnji dom Janeza Vajkarda Valvasorja nepravo hišo. Hiša, ki so jo do nedavnega imeli za Valvasorjevo, je namreč pripadala Hohenwartu, krškemu mitninskemu nadzorniku, ki je v njej leta 1846 tudi umrl. Ker ni imel družine, so postali njegovi dediči baroni Dienerspergi z Dobrne, potomci Janeza Vajkarda Valvasorja, in prav to dejstvo je lahko še dodatno prispevalo k pomoti o polihistorjevi hiši. Dve leti po smrti Antona Hohenwarta je domoznanec in publicist Henrik Costa svoj obisk pri njem ovekovščil takole: »Presenetljivo tukaj v Krškem in vreden ogleda je bil kabinet oglednih predmetov (*Schaugegenständen*) nekega gospoda pl. Hohenwarta (*eines Herrn v. Hohenwart*), od katerih se jih je več nanašalo na deželno zgodovino Kranjske in bi jih bilo zato treba iskati in najti v deželnem muzeju. Gospod pl. Hohenwart je umrl lani, njegov kabinet pa so raznesli in je za deželo izgubljen.« V resnici je več predmetov iz Hohenwartove zbirke prevzel Kranjski deželni muzej in so se ohranili do danes.¹⁷⁷

V neposredni bližini Spodnje Savinjske doline so od prve polovice 18. stoletja do leta 1941 skoraj kontinuirano živeli tudi potomci polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja, in sicer štajerska veja potomstva, ki jo je zasnovala polihistorjeva vnukinja, omožena leta 1732 na Ponikvo pri Šentjurju. Vse njegovo današnje potomstvo izvira od njenega sina, Valvasorjevega pravnuka Franca Ksaverja Avguščina barona Dienersperga (1743–1814), graščaka na Dobrni, ki je imel sicer devet odraslih bratov, a je edini nadaljeval polihistorjev rod. Avguštin, kot so ga klicali, je nazadnje živel v svojem dvorcu Zgornji Lanovž prav na pragu Celja, dve njegovi hčerki sta bili omoženi v dvorcih Tabor pri Vojniku in Blagovna pri Šentjurju, sicer pa je imelo njegovo potomstvo na širšem celjskem območju še več dvorcev, v samem Celju pa hiš

¹⁷⁶ Golec, *Valvasorji*, str. 280–285.

¹⁷⁷ Golec, *Neprava Valvasorjeva hiša*. – Anton pl. Hohenwart se je rodil kot najmlajši otrok Janeza Ludvika Mihaela pl. Hohenwarta (1716–1785) in njegove tretje žene Marije Terezije, roj. baronice Adelstein (1740–1811), pri krstu v vranski župnijski cerkvi 11. oktobra 1768 pa je dobil imeni Anton Padovanski in Maksimilijan. Njegov oče, ki je podgrajski dvorec nasledil po svoji teti, ga je obdržal do Antonovega trinajstega leta (1781). Družina se je najpozneje tedaj preselila v Hohenwartov dvorec (Spodnje) Perovo pri Kamniku.

meščanski otrok iz Beljaka (*Villacensis civis*) (KLA, KLA 642, Klagenfurt, Gymnasium, sign. 2, Album Studiosorum Clagenfurtensium 1657–1694, s. p.). Beljaška krstna matica iz let okoli njegovega rojstva ni ohranjena.

¹⁷⁵ StLA, Landrecht, K 1138, Schrattenbach (6), 25. 8. 1693, s. p./Nr. 154–160.

Dvorec Novo Celje na razglednici iz leta 1918 (last Milana Škrabca). Tu je od odprtja umobolnice leta 1932 do junija 1941 z enoletno prekinitvijo prebival Karl Mayer, zadnji na Slovenskem živeči potomec Janeza Vajkarda Valvasorja.

in najetih stanovanj, zadnji potomki še v začetku 20. stoletja.¹⁷⁸

V sami Spodnji Savinjski dolini je živel le en polihistorjev potomec, nesrečni **Karl Mayer** (* 1890, † 1941), ki je kot psihični bolnik postal žrtev nacistične evtanazije. Njegova mati Elizabeta – Elise (1861–1923) se je rodila na Turnu pri Škalah kot hči Franca viteza Gadolle (1797–1866), Valvasorjevega prapravnika in vnetega domoznanca.¹⁷⁹ Odraščala je v Gradcu, postala učiteljica in se omožila z učiteljskim kolegom Karlom Mayerjem (1864–1930) iz Maribora. Karl ml. se je tako rodil v nemški učiteljski družini v Zgornjem Oseku pri Arvežu tik ob današnji avstrijsko-slovenski meji in prišel s starši in bratom Hermannom kot trinajstletnik v Studence pri Mariboru, kjer sta starša poučevala na nemški šestrazrednici. Po končani mariborski gimnaziji ni nadaljeval študija, ampak se je zaposlil kot železniški uradnik. V Mayerjevo družino je kruto posegla prva svetovna vojna, v kateri je Karl izgubil brata in bil sam ranjen v glavo. Zaradi tega je moral zgodaj v pokoj, do smrti pa so ga pestile hude psihične težave. Zadnjih dvanajst let je večinoma preživel v umobolnicah v Ljubljani in najdlje v Novem Celju, kjer se

je znašel takoj po odprtju državne bolnišnice za duševne bolezni leta 1932. Naslednje leto naj bi od tam pobegnil, a se je po enem letu bivanja v Mariboru, ki so ga spremljale težave s skrbnikom, moral spet vrniti v novoceljski zavod. Junija 1941 ga je doletela usoda 357 tamkajšnjih bolnikov, ki so jih prepeljali v Hartheim pri Linzu in jih umorili.

Karl Mayer, zadnji Valvasorjev potomec, ki je živel na slovenskih tleh, je imel jugoslovansko državljanstvo in je poleg nemške materinščine znal tudi slovensko. Bil je velik ljubitelj gledališča in družaben človek, mariborski posebnež, čigar videza razen iz kratkega opisa – visok, asteničen – ne poznamo. Njegova neodposlana korespondenca iz ljubljanske umobolnice in osebe, navedene v skrbstvenem sodnem spisu, pričajo, da je vzdrževal stike tako z nemškimi kot s slovenskimi someščani, med drugim z nekaterimi znanimi Mariborčani. Nesrečni Mayer skoraj gotovo ni vedel za Janeza Vajkarda Valvasorja kot svojega prednika, je pa s slavnim prednikom delil zanimanje za zemljepis in zgodovino ter neizmerno veselje do pisanja.¹⁸⁰

¹⁷⁸ O tem natančno: Golec, *Valvasor, njegove korenine*.

¹⁷⁹ O Francu Gadolli gl. zlasti: Golec, Pozabljeni »mali štajerski Valvasor«.

¹⁸⁰ Golec, »Der Hudič ist hier zu Hause«, str. 72–92.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ABP – Archiv des Bistums Passau
Ordinariatsarchiv: Bände, B 41.

AAU – Archivio Arcivescovile di Udine
ACAU – Archivio della Curia Arcivescovile: Ordinanze sacre, busta 631, 633, 634.

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko: I. reg., šk. 901, 907, 913.
AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko: C 29, C 83, C 251, C 282, C 416.
AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani: II. serija, fasc. V 1–16.
AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani: šk. 118, 130.
AS 730, Gospostvo Dol: fasc. 4, 120.
AS 748, Gospostvo Krumperk: fasc. 25.
AS 984, Radics pl. Peter Pavel: šk. 7.
AS 1073, Zbirka rokopisov: II/51r.
AS 1074, Zbirka urbarjev: I/30u.
AS 1075, Zbirka rodovnikov: šk. 2.

DAG – Diözesanarchiv Graz–Seckau
XX–C–3, Ordinationsprotokoll 1633–1678.

DAW – Diözesanarchiv Wien
Ordinationsprotokoll 1638–1708.

KLÄ – Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt
KLA 642, Klagenfurt, Gymnasium: sign. 2.

NAZ – Nadbiskupijski arhiv Zagreb
Protocola Varia – Zapisnici različni: knj. Protokoli Br. 9a.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL 1, Škofijski arhiv Ljubljana I: fasc. 35.
NŠAL 11, Škofijski protokoli: šk. 9, 10.
NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija: K 3, 4, 62, 63.
NŠAL 21, Gornji Grad Ljubljana: fasc. 1.
NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana: fasc. 49.
NŠAL 101, Zbirka listin: 1598 V. 5., s. l.
NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn: šk. 383.
ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj: Matične knjige, R 1638–1643, R 1643–1653, M 1635–1657, M 1658–1735.
ŽA Vače: Matične knjige, R 1673–1689, M 1687–1723.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
Matične knjige: Braslovče: R 1672–1708, M 1669–1708; Prebold: R 1680–1726; Slovenj Gradec: M 1683–1761; Stari trg pri Slovenj Gradcu:

R 1646–1665, R 1678–1692, P 1646–1665, M in P 1668–1699, M 1727–1756; Sv. Jurij ob Taboru: R 1692–1719, R 1691–1750, P 1786–1846, M 1691–1750.

Okrajno sodišče v Žalcu, Zemljiška knjiga:
k. o. Ojstriška vas, gl. knj. 1–100.

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien
AVAFHKA – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv
Adelsakte: Hofadelsakt von Schrattenbach, Maximilian, Balthasar, ihre Söhne und Vetter 24. I. 1598; Hofadelsakt von Schrattenbach, Johann Friedrich, Maximilian, Christoph Felix 12. X. 1649.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
A. Schrattenbach: K 1.
B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden nach den landschaftlichen Steuerbüchern von 1516 bis 1785, Viertel enhalb der Drau – Viertel Cilli. Kreis Cilli.
B 249/7, Adalbert Sikora, Gesamtverzeichnis der in den 6 Bänden des steiermärkischen Gültbuches genannten Güldenbesitzer und anderen Personen, sowie der genannten Orten und Örtlichkeiten.
Landrecht: K 1133–1138, 1364.
Landschaftliches Archiv, Antiquum: Sch. 269, 315.

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
ZAC 6, Zbirka rokopisov.
ZAC 7, Zbirka urbarjev.
ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig: knj. 540.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka: šk. XXV.

Župnijski arhiv Ruše
Notata Rastensia etc.

Župnijski arhiv Vransko
Matične knjige, krstna matična knjiga 1673–1701.

Župnijski arhiv Žalec
Matične knjige, krstni matični knjigi 1661–1683 in 1684–1702, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 2. 1630–1662*, Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuch-

- druckerei und Universitätsverlag: 1980; *Band 3. 1663–1710*, 1987.
- Bezljaj, France (ur.): *Začasni slovar slovenskih priimkov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1974.
- Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*. 1 A–M. (Historična topografija Slovenije II). Maribor: Obzorja, 1986.
- Curk, Jože: Gradbeni oris Novega Kloštra in njegovega gospostva. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 55, NV 20, 1984, št. 2, str. 217–225.
- Dolinar, Ivan: *Pogled v preteklost vasi Sv. Lovrenc v Savinjski dolini*. Sv. Lovrenc: Odbor za proslavo 750-letnice vasi Sv. Lovrenc v Savinjski dolini, 1997.
- Dolinar, Ivan: *Zgodovina Kaplje vasi v Spodnji Savinjski dolini*. Kaplja vas: Vaški odbor, 2000.
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918*. 4. Band. O–Sh. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1973.
- Golec, Boris: »Der Hudič ist hier zu Hause« – med uboštvom, glasbo, portreti neznanih prednikov, shizofrenijo in evtanazijo. Usode zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja in njihova kulturno-umetnostna zapuščina. *Zgodovina za vse* XVII, 2010, št. 1, str. 51–100.
- Golec, Boris: Lažni Valvasor nehote prispeva k razkritju usode zamolčanih pravih Valvasorjev. O dveh »izobčencih« Valvasorjeve rodbine iz srede 17. stoletja in o polihistorjevem čiščenju rodbinskega debela. *Zgodovina za vse* XIX, 2012, str. 5–38.
- Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). *Zgodovina za vse* XVIII, 2011, št. 2, str. 80–91.
- Golec, Boris: Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka – raziskovalni problemi in izzivi. *Arhivi* 36, 2013, št. 1, str. 85–110.
- Golec, Boris: Pozabljeni »mali štajerski Valvasor« – polihistorjev potomec Franc vitez Gadolla (1797–1866). *Kronika* 60, 2012, št. 1, str. 23–78.
- Golec, Boris: *Valvasor, njegove korenine in potomstvo do danes* (Thesaurus memoriae. Dissertationes 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Golec, Boris: *Valvasorji. Med vzponom, slavo in zatonom* (Thesaurus memoriae. Dissertationes 11). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- Grafenauer, Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.
- Gratzky, Oskar: *Repertorium zu J. W. Freiherrn von Valvasors »Die Ehre des Herzogthums Krain« (1689)*. Laibach: Selbstverlag, 1901.
- Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer*. I. Abteilung: *Die Landgerichtskarte*. 4. Lieferung. Wien: Akademie der Wissenschaften, 1929.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1997.
- Janisch, Josef Andr.: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen*. I.–III. Band. Graz: Leykam-Josefsthäl, 1878–1885.
- Kološa, Vladimir (gl. ur.): *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije I., II., III. knjiga*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Koropec, Jože: *Mi smo tu. Veliki punt na Slovenskem v letu 1635*. Maribor: Obzorja, 1985.
- Kronika grofov Celjskih* (prevedel Ludovik Modest Golja). Maribor: Obzorja, 1972.
- Mlinarič, Jože: Seznam imen iz latinske kronike. *Ruška kronika* (ur. Josip Teržan). Ruše: Krajevna skupnost, 1985, str. 133–247.
- Oroz, Ignaz: *Das Dekanat Cilli* (Das Bisthum und die Diözese Lavant. III. Theil). Cilli: Johann Rakusch, 1880.
- Oroz, Ignaz: *Das Dekanat Fraßlau* (Das Bisthum und die Diözese Lavant. IV. Theil). Cilli: Johann Rakusch, 1880.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte* (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission. Band 10). München: R. Oldenbourg, 1962.
- Popelka, Fritz: *Geschichte der Stadt Graz. II. Band mit dem Häuser- und Gassenbuch der Vorstädte am rechten Murufer von Hans Pirchegger*. Graz–Wien–Köln: Styria, 1960.
- Radics, P.[eter] pl.: Slepár Valvasor. *Ljubljanski zvon* 11, 1891, št. 7, str. 446–447.
- Radics, P.[eter] pl.: Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem. *Narodni ilustrovani koledar* 11, 1899. Ljubljana: Dragotin Hribar, [1899], str. 103–114.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien XXVIII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 45, str. 347; Valvasor-Studien XXIX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 46, str. 355; Valvasor-Studien XXX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 47, str. 363.
- Radics, P.[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz: Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.

- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. Erster Theil*. Gratz: Verlag Kienreich, 1822; *Dritter Theil*, 1822.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Tretja knjiga. Spodnja Savinjska dolina*. Ljubljana: Park, Znanstveni tisk, 1992.
- Štrekljeva, Manica: Grad Ojstrica v Savinjski dolini. *Časopis za zgodovino in narodopisje* XV, 1918, str. 76–90.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae. Wagensberg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Valvasor, Johann Weikhard Frhr von: *Opus insignium armorumque = Das grosse Wappenbuch /zusammen gebracht durch Johann Weichart Valvasor*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993 (faksimile rokopisa).
- Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae. Gradec 1681*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1971.
- Vrečer, Rajko: *Savinjska dolina s posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki*. Žalec: Samozaložba, 1930.
- Witting, Joh.[ann] Bapt.[ist]: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. Neue Folge V, 1895, str. 162–264.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Spuren der Familie Valvasor im Unteren Sann-(Savinja)-Tal. Zwischen den Romanzen auf Schloss Osterwitz (Ojstrica) und der Irrenanstalt in Neucilli (Novo Celje)

Die krainische Adelsfamilie Valvasor, der der berühmte Polyhistor Johann Weichard Valvasor entstammte (1641–1693), ist nach allgemeiner Meinung weder mit dem Unteren Sann-(Savinja)-Tal noch mit dem weiteren steirischen Raum verbunden. Abgesehen von der Angabe Johann Weichard Valvasors in seiner *Ehre des Hertzogthums Crain* (1689) über seinen Bruder Wolfgang Bartholomäus, Pfarrer in Sachsenfeld (Žalec), schien noch bis vor kurzem, dass die Valvasor nur episodenhaft im Raum jenseits der krainisch-steirischen Grenze auftraten. In

der Tat waren sie im 17. Jahrhundert beinahe traditionell mit den Besitzern von Schloss und Herrschaft Osterwitz (Ojstrica) bei Tabor verbunden. Ihr Stammschloss Galleneck (Medija) lag nämlich unweit der krainisch-steirischen Grenze, Osterwitz war das nächstgelegene Schloss an der steirischen Seite. Über Osterwitz schlug jener Familienzweig der Valvasor im Unteren Sann-(Savinja)-Tal Wurzeln, der von des Polyhistor's Bruder Johann Dietrich gegründet wurde. Obwohl der Familienname Valvasor bereits mit der Generation seiner Kinder verschwand, findet man im Unteren Sann-(Savinja)-Tal Nachkommen der Valvasor mit anderen Familiennamen.

Der Großteil des Beitrags setzt sich mit dem 17. Jahrhundert auseinander, als die Verbindungen der Valvasor mit dem Unteren Sann-(Savinja)-Tal am engsten waren. Bereits im Jahr 1617 heiratete auf Osterwitz zum ersten Mal des Polyhistor's Vater Bartholomäus (um 1596–1651), dessen Frau, Edle von Dornberg, zwar aus dem Raum Görz stammte, mit den Schlossherren, den Freiherren von Schratzenbach, jedoch verwandt war. Vor dem Jahr 1649 heiratete Bartholomäus ältester Sohn Karl Anna Christine Freiin von Schratzenbach (um 1627–1649) von Schloss Schwarzenstein (Švarcenštajn) bei Wöllan (Velenje), deren Pfleger ihr entfernter Verwandter, der Osterwitzer Schlossherr Maximilian Graf von Schratzenbach, war. Dieser gab in der Mitte Osterwitz Johann Dietrich Valvasor (1632/33–1683/89), dem Halbbruder Karls, in Pacht, der ein Verhältnis mit der Nichtadeligen Katharina Gaber anging, sie heiratete und deswegen mütterlicherseits enterbt wurde (1657). Johann Dietrich sank folglich in der gesellschaftlichen Rangordnung ab und musste teilweise auf den adeligen Lebensstil verzichten. Im benachbarten Dorf Kapla kaufte er den Bauernhof Končevo, den er bis zu seinem Tode bewirtschaftete. Über seine Kinder stehen uns nur spärliche Angaben zur Verfügung. Ein Sohn studierte in Graz, der andere erlernte das Wachspassiererhandwerk und hielt sich mit seinem Bruder ebenso einige Zeit in der steirischen Hauptstadt auf, eine Tochter war mit einem Marktbürger von Sachsenfeld (Žalec) verheiratet, für vier weitere Söhne und eine Tochter kann mit größerer oder minderer Wahrscheinlichkeit nur vermutet werden, dass es sich tatsächlich um Johann Dietrich's Kinder handelte. Sein Sohn war höchstwahrscheinlich Karl Dietrich (um 1670–nicht vor 1697), dem es gelang eine Freiin von Sauer zu heiraten, bald nach der Heirat fehlt von ihm jede Spur. Im Unteren Sann-(Savinja)-Tal lebte knapp ein Jahrzehnt lang auch Wolfgang Bartholomäus (1646–1691), der jüngere Bruder Johann Dietrich's und des Polyhistor's Johann Weichard, der bis zu seinem Tod das Amt des Pfarrers in Sachsenfeld bekleidete.

Später begegnet man in diesem Raum nur noch Nachkommen Valvasors mit anderen Familiennamen. In Burgstall (Podgrad) bei Franz (Vransko)

wurde Anton Edler von Hohenwart (1768–1846) geboren, der in Gurkfeld (Krško) in Krain lebte und als Antiquitätensammler bekannt war. Schloss und Herrschaft Osterwitz war in jener Zeit (1767–1791) in Besitz von Johann Jakob Graf von Gaisruck (1737–1801), der mit Maria Antonia Freiin von Valvasor (1749–1813) verheiratet war. Die Eheleute lebten nicht dort, es besteht durchaus die Möglichkeit, dass eine kostbare Sammlung der Familienporträts der Valvasor auf Schloss Osterwitz vorübergehend

aufbewahrt wurde. Auch Karl Mayer (1890–1941) aus Marburg (Maribor), letzter in Slowenien lebender Nachkomme des Polyhistor Johann Weichard Valvasor, war mit dem Unteren Sann-(Savinja)-Tal verbunden. Als Invalide des Ersten Weltkriegs ist er psychisch erkrankt und wurde folglich in die Irrenanstalt Neucilli (Novo Celje) eingewiesen, nach der deutschen Besetzung Jugoslawiens nach Hartheim bei Linz verschleppt, wo er der nazistischen Euthanasie zum Opfer fiel.